

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागले भाषा र भाषाशिक्षासँग सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा अध्ययन अनुसन्धान गराउँदै आएको छ । जसमध्ये विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन पनि महत्त्वपूर्ण विषय क्षेत्रभित्र पर्दछ । वाक्यका आधारभूत तत्त्वहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, भाव, पक्ष, कारक, वाच्य, काल आदिका आधारमा वाक्यगठन गर्न सक्ने क्षमतालाई नै वाक्यगठन भनिन्छ । विद्यार्थीहरूमा वाक्यगठनसम्बन्धी अभ्यास र ज्ञान हुनु जरुरी छ । वाक्यगठनले नै भाषालाई व्यवस्थित, सान्दर्भिक र अर्थयुक्त बनाउने भएकाले यसलाई भाषा शास्त्रको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिइन्छ । विद्यार्थीहरूले उपयुक्त ठाउँमा उपयुक्त वाक्यको गठन गर्न सके मात्र नेपाली भाषा शिक्षण प्रभावकारी हुन्छ । विद्यार्थीहरूमा स्तरीय र शुद्ध नेपाली बोल्ने र लेख्ने कमजोरीहरू प्रशस्त पाइन्छन् । यस्ता कमजोरीहरू मातृभाषाको प्रभाव, वातावरणीय प्रभाव र द्विभाषिक आदान प्रदान आदि विविध कारणले हुन जान्छन् । नेपाली इतर मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा कुनै न कुनै पक्षमा त्रुटिहरू भएकै पाइन्छ ।

वि.सं. २०६८ को जनगणनाअनुसार नेपालमा १२३ वटा भाषा बोलिन्छ । जसमा राजवंशी भाषा एक हो । राजवंशी भाषा भारोपेली भाषा परिवारको महत्त्वपूर्ण भाषा हो । नेपालमा राजवंशी जातिका मानिसहरूले राजवंशी भाषाको प्रयोग गर्दछन् । यसलाई ताजपुरी भाषाको नामले पनि चिनिन्छ । भारतको ताजपुरमा बोलिने हुँदा यसलाई ताजपुरी भाषाको नामले पुकारिएको छ । यो भाषा भागधी प्राकृतबाट विकसित भएको भाषा हो । नेपालका झापा, मोरङ र सुनसरी जिल्लाहरूमा राजवंशी भाषाका व्यक्तिहरू बसोबास गर्दछन् । यो भाषा केही मात्रामा भोजपुरी, मैथली र नेपाली भाषाबाट प्रभावित छ । यस भाषामा केही साहित्यको सिर्जना भएको पाइन्छ । महाराज नरनारायणको समयमा कवि शंकरदेवद्वारा रचित गोपी चन्द्रेर गान महाकाव्य यस भाषाको प्राचिन ग्रन्थ हो । यस भाषाको लिपि ब्राह्मी लिपी हो । वि.सं. २०६८ को जनगणनाअनुसार नेपालमा कुल जनसाङ्ख्याको ०.४६ प्रतिशत वक्ताहरू रहेको तथ्याङ्क छ ।

विद्यार्थीहरूमा वाक्यगठनसम्बन्धी कुन ठाउँमा बढी त्रुटि हुन्छ भन्ने उद्देश्यले वाक्यगठन क्षमतासम्बन्धी अनुसन्धान कार्य अगाडि बढाइनेछ । धेरै जिल्लाहरूमा वाक्यगठन क्षमताको अध्ययनमा अनुसन्धान भएको पाइए पनि भापा जिल्लाको कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन शीर्षकमा अनुसन्धान पाइँदैन । भापा जिल्लाका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको क्षेत्र के के हुन ? त्रुटिको कारण के हो ? र त्रुटिका निराकरणका उपायहरू के के हुन सक्छन् ? भन्ने उद्देश्यका साथ यो कार्य अगाडि बढाइनेछ । यसै सन्दर्भमा भापा जिल्लाका केही सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयलाई आधार बनाएर केही विद्यार्थी सङ्ख्या छनोट गरी अनुसन्धान अगाडि सम्पन्न गरिएको छ । जसबाट शिक्षक, विद्यार्थी, पाठ्यक्रम निर्माता एवम् सम्बन्धित सरोकारवाला सबैलाई सहयोग पुग्नेछ ।

१.२ समस्या कथन

अनुसन्धान आफैँमा जटिल कार्य हो । कुनै पनि विषयको वास्तविक वा सत्यतथ्य कुरा पत्ता लगाउनका लागि अनुसन्धान कार्य अगाडि बढाइन्छ । अनुसन्धानमूलक कार्यमा समस्या छनोटको कार्यलाई निकै महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । अनुसन्धानका निमित्त छनोट गरिएको कुनै पनि अनुसन्धेय विषयवस्तुलाई नै समस्याको रूपमा प्रस्तुत गर्ने गरिन्छ । समस्या कथन भन्नाले समस्या दिइएको कुनै विषय वा अंशलाई आफ्ना शब्द तथा वाक्यद्वारा स्पष्ट पारी विभिन्न पाठ बनाएर पुरा गर्ने हो (नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०६७ : १२३३) । छनोट गरिएको शीर्षकअन्तर्गत मुख्य मुख्य समस्या वा प्रश्नहरू तिनका सम्भावित समाधान वा उत्तरहरू नै समस्या कथन हो (शर्मा र लुइटेल्, २०५५ : २५) । समस्या कथनमा टेकेर अनुसन्धान अगाडि बढाइ निष्कर्ष तय गरिएको छ ।

मानवीय अभिव्यक्तिको प्रभावकारी माध्यम भाषा भएकाले यसलाई जीवन्तता दिने काम वाक्यले गर्दछ । नेपालमा विभिन्न भाषा बोल्ने वक्ताको बसोबास भएकाले विद्यालयमा विभिन्न भाषी विद्यार्थीहरूको उपस्थिति हुन्छ । मातृभाषा नेपाली हुने र अन्य भाषा मातृभाषा हुने विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन क्षमतामा धेरै अन्तर हुन्छ । विद्यार्थीहरूमा व्याकरणिक धारणाको विकास गराउन, ग्रहण गरेको ज्ञानलाई उपयुक्त ढङ्गले अभिव्यक्त गर्न वाक्यगठन सिपको आवश्यकता पर्दछ । प्रस्तुत शोधपत्रमा भापा जिल्लाका कक्षा

आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन विषयवस्तु रहेकाले प्रस्तुत शोधकार्य निम्न समस्यामा केन्द्रित रहेको छ :

- (क) भ्वापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू के कस्ता छन् ?
- (ख) भ्वापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका कारण के के हुन सक्छन् ?
- (ग) भ्वापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको निराकरणका उपायहरू के के हुन सक्छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

उद्देश्य बिना कुनै पनि कार्य गर्न सकिँदैन । उद्देश्यले नै अनुसन्धानलाई गन्तव्यमा पुग्न मार्गनिर्देश गर्दछ । उद्देश्य भन्नाले कुनै खास काम कुरामा प्रवृत्त गराउने मनोभाव, केही भन्न वा गर्न प्रवृत्त गराउने भाव वा विचार, इच्छा, कामना हो (नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०६७ : १३७) । भ्वापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा तथा बोल्दा गर्ने वाक्यगठनगत त्रुटिसँग सम्बन्धित शोधपत्रका उद्देश्यहरू निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

- (क) भ्वापा जिल्लाका राजवंशी भाषी कक्षा आठका विद्यार्थीले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका क्षेत्रहरू पत्ता लगाउनु,
- (ख) भ्वापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूबाट वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको कारण पहिल्याउनु,
- (ग) भ्वापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूबाट वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको निराकरण गर्नु ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

नेपाली भाषा नेपालको स्तरीय, मानक राष्ट्रभाषा भए पनि सम्पूर्ण नेपालीहरूको मातृभाषाको रूपमा स्थापित हुन भने सकेको पाइँदैन । तापनि विविध जातिगत समुदायका मातृभाषाहरूमध्ये नेपाली भाषाका व्यावहारिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, राष्ट्रिय

तथा अन्तर्राष्ट्रिय भूमिका समेत उच्च एवम् प्रभावशाली रहेको कारण नेपाली भाषालाई स्तरीयता प्रदान गर्न, अभिव्यक्ति क्षमता वृद्धि गर्न, वाक्यगठन शुद्धतामा जोड दिन आवश्यक छ ।

भाषा प्रयोगकर्ताका आधारमा राजवंशी भाषीहरू नेपाली भाषाको दोस्रो भाषी वक्ताका रूपमा चिनिन्छन् । नेपाली भाषा इतर विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्नै पर्ने आवश्यकतालाई हेरेर दोस्रो भाषी वक्ताका रूपमा रहेको राजवंशी भाषाका मातृभाषी विद्यार्थीहरू स्तरीय नेपाली सिक्दा र बोल्दा धेरै त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । हरेक भाषाको आफ्नै किसिमको निजी पहिचान वा व्यवस्था हुन्छ । व्याकरण पनि व्यवस्था भित्रको एक व्यवस्था हो । कुनै पनि भाषाको व्याकरणिक पक्षको अध्ययन उक्त भाषिक व्यवस्थाको पहिचान, उत्थान, संरक्षण, विकासका लागि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । त्यसैले कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन गर्दा त्रुटिहरूको पहिचान गरी त्यस्ता त्रुटिहरूको निराकरण गर्न यस विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गर्नु आवश्यक हुन्छ । अतः प्रस्तुत अनुसन्धानको औचित्य निम्न लिखित रहेका छन् :

- (क) भावी अनुसन्धान कर्तालाई मार्गनिर्देश गर्ने,
- (ख) वाक्यगठनमा देखिएको कमजोरीहरूको मूल जरो पत्ता लगाई नेपाली भाषाप्रति उपयुक्त समझको विकास गर्ने,
- (ग) दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूलाई व्याकरणप्रति विशेष सजग रही शुद्ध भाषा प्रयोगमा प्रेरित गर्ने,
- (घ) भाषा शिक्षकलाई उपयुक्त विधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी भाषा, शिक्षण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गराउने,
- (ङ) विद्यार्थीहरूमा उनीहरूको तह, उमेर र स्तरअनुसार वाक्यगठन क्षमताको विकास गर्न,
- (च) भाषा सिकाइ प्रक्रियामा सक्षमता ल्याउन आदि ।

१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन

कुनै पनि योजना तथा अनुसन्धानको कार्य गर्दा सीमाभित्र रहेर गर्नु पर्दछ । सीमाङ्कनले शोधकार्यलाई निश्चित दिशा र क्षेत्र प्रदान गर्दै अनुसन्धानलाई सन्तुलित

बनाउँछ । त्यसैले भ्वापा जिल्लाको कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइमा वा नेपाली भाषा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटि सम्बन्धित प्रस्तुत अनुसन्धानलाई निम्नलिखित सीमाभित्र राखिएको छ :

- (क) यस अध्ययन कार्यका लागि भ्वापा जिल्लाको कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूमा सीमित गरिएको छ ।
- (ख) छनोट गरिने १० विद्यालयबाट १०/१० जना प्रतिनिधि विद्यार्थीहरू छनोट गरिएको छ ।
- (ग) प्रस्तुत त्रुटिहरू लिङ्ग, वचन, आदर, पुरुष र कालका आधारमा मात्र त्रुटिको विश्लेषण गरिएको छ ।
- (घ) त्रुटिहरूअन्तर्गत विद्यार्थीका लिखित अभिव्यक्तिमा देखिएका गलतिहरूलाई मात्र समावेश गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनको रूपरेखा

प्रस्तुत अनुसन्धान पत्रको रूपरेखा निम्नानुसार रहको छ :

अध्याय एक : शोध परिचय

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक रूपरेखा

अध्याय तिन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

अध्याय चार : भ्वापा जिल्लाका राजवंशी भाषी कक्षा आठका विद्यार्थीले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका क्षेत्रहरू

अध्याय पाँच : भ्वापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूबाट वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका कारण र निराकरणहरू

अध्याय छ : भ्वापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूबाट वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको निराकरण

अध्याय सात : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सन्दर्भ सामग्री सूची

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको पुनरावलोकन

कुनै पनि विषयमा अनुसन्धान गर्नुभन्दा पूर्व त्यस विषयसँग सम्बन्धित भएर गरिएका अनुसन्धानात्मक कार्यहरूको पुनरावलोकन गर्नु नै पूर्वकार्यको पुनरावलोकन हो । पूर्वकार्यकै पुनरावलोकनबाटै आफूले गर्न लागेको शोधकार्य नयाँ छ वा छैन भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुका साथै शोधकार्यको लागि आवश्यक पर्ने विधि, प्रक्रिया र उपकरणको विषयमा पनि ज्ञान प्राप्त गर्न सकिन्छ । पूर्व कार्यको पुनरावलोकनले शोधकार्यलाई मार्गनिर्देश र पृष्ठपोषण पनि प्रदान गर्दछ । पूर्व कार्यको पुनरावलोकनद्वारा अनुसन्धान कर्तालाई आफ्नो अनुसन्धान समस्याको सही पहिचान गरी गन्तव्यमा पुग्न सघाउ मिल्दछ । पूर्वकार्यको अध्ययनले शोधार्थीलाई कुन कुन क्षेत्रमा कस्ता कस्ता अध्ययन भइ सके र कुन कुन अध्ययन हुन बाँकी छ भनी जानकारी दिन्छ । पूर्वकार्यको समीक्षाद्वारा वर्तमानमा गरिने कार्यलाई आधारशिला प्राप्त गर्नेछ ।

भापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको एक अध्ययन शीर्षकसँग सम्बन्धित रहँदै यस अधि गरिएका केही अध्ययनलाई पुस्तक पुनरावलोकन र शोध पुनरावलोकन गरी दुई वर्गमा विभाजन गरेर प्रस्तुत गरिएको छ :

२.१.१ पुस्तक पुनरावलोकन

भट्टराई र दाहाल (२०६४) द्वारा 'प्रायोगिक भाषा विज्ञान' नामक पुस्तकको अध्याय सातमा त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक चर्चा गरिएको छ । यस पुस्तकमा भाषा सिकाइको सन्दर्भमा स्वभाविक रूपमा नै त्रुटि हुने गर्दछ । यसै गरी भाषा सिक्ने क्रममा भूल, प्रयत्न र अनुकरणको सिद्धान्तको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने कुरा प्रस्तुत गरिएको छ । सिकाइ प्रक्रियाको क्रममा त्रुटिलाई कमजोरी पक्षको रूपमा नलिई स्वभाविक प्रक्रियाको रूपमा लिएर त्रुटि निराकरणका लागि सबै पक्ष सचेत हुनु आवश्यक देखिन्छ भन्ने कुरा

उल्लेख गरिएको छ । त्रुटिकै माध्यमबाट शिक्षकलाई शिक्षण प्रक्रिया सुधार्न, शैक्षिक सामग्री निर्माण, व्याकरणगत अभ्यास लगायत त्रुटि विश्लेषणको महत्त्व र उपयोगिता उल्लेख गरिएको छ । यसै गरी त्रुटिको वर्गीकरण, त्रुटिको सम्भाव्य स्रोत, त्रुटि विश्लेषण प्रक्रिया, त्रुटि विश्लेषणको अभ्यासका बारेमा चर्चा गरिएको छ । यसको निष्कर्षमा भन्नु पर्दा बारम्बारको अभ्यासिक प्रयत्नबाट त्रुटि न्यूनिकरण हुँदै जान्छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । यो पाठ्यपुस्तकमा सैद्धान्तिक पक्षहरू पनि उल्लेख गरिएको प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्न सैद्धान्तिक आधार प्रदान गर्दछ ।

गौतम र अन्य (२०६७) द्वारा 'सामान्य भाषा विज्ञान' नामक पुस्तकको अध्याय पाँचमा व्याकरणात्मक कोटिको सैद्धान्तिक चर्चा गरिएको छ । यसको उद्देश्य भाषाको व्याकरण व्यवस्था व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा हुन्छ । व्याकरण वा व्याकरणात्मक कोटि भाषाको व्यवस्था वा नियम हो । नेपाली भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, कारक, काल, भाव, पक्ष, वाच्य र अकरण व्याकरणात्मक कोटि हुन् । व्याकरणात्मक कोटिगत शब्दहरू बिचको सम्बन्ध स्पष्ट र सही हुने गर्दछ, जसले वाक्यात्मक कार्यको बोध हुन्छ । विकारी वर्गका शब्दका विभिन्न रूपहरू निर्माण गरी व्याकरणात्मक कोटिले वाक्यात्मक संरचना निर्माण गर्दछन् । शब्दमा रूपायन कोटिको संयोजनपछि वाक्यका पदहरूको व्याकरणिक एकाइ र व्याकरणिक कोटिको अभिव्यक्ति हुन्छ । यस पुस्तकमा नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको । व्याकरणात्मक कोटिहरूको प्रकार सहित उदाहरणहरू प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसैले यस पुस्तकको सम्बन्ध राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन प्रक्रियासँग मेल खाने हुनाले महत्त्वपूर्ण रहेको छ ।

ढकाल र खतिवडा (२०६९) द्वारा 'नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण' शीर्षकमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको लागि पाठ्यपुस्तक तयार पारिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकको अध्याय छमा वाक्य रचना शिक्षण, नेपाली आधारभूत वाक्य ढाँचाहरू र तिनका शिक्षणीय महत्त्व र वाक्य रचना शिक्षणका प्रमुख कार्यकलापको व्याख्या गरिएको छ । वाक्य रचनाको परिचय दिँदै वाक्य रचना शिक्षणको विश्लेषण सहित वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरू उदाहरण सहित प्रस्तुत गरिएको छ । वाक्यगठन गर्दा

व्याकरणिक कोटिमा ध्यान दिनुपर्ने निष्कर्ष समावेश गरिएको छ । यसै गरी आधारभूत वाक्य ढाँचाहरू र तिनको शिक्षणीय महत्त्वलाई पनि उदाहरण सहित प्रस्ट पारिएको छ । यस पुस्तक समीक्षा मार्फत् वाक्यगठनमा शिक्षणीय र कार्यकलापलाई आधार बनाई अनुसन्धान कार्य अगाडि बढाउन सहयोग पुगेको छ ।

पौडेल (२०६९) द्वारा 'प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम' नामक पुस्तकको अध्याय सातमा त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक चर्चा गरिएको छ । यस सिद्धान्तको मुख्य उद्देश्य दोस्रो भाषा सिकाइका कठिनाइहरू के के हुन सक्छन् र तिनको निदान कसरी हुन सक्छ भन्ने सन्दर्भको खोजी गर्नु हो । यसमा त्रुटिको क्षेत्रहरूको बारेमा बताउँदै त्रुटिहरूको वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । यस सिद्धान्तको निष्कर्षको रूपमा दोस्रो भाषाको सिकाइमा पहिलो भाषालाई बाधक मात्र नठानी वातावरणीय असहजता, लक्ष्य भाषिक सामाजिक र सांस्कृतिक तथा सिकारुको उमेर, सिकाइको समय र शिक्षण सामग्रीको प्रयोग जस्ता कुरालाई बाधकका रूपमा लिइएको छ । अतः त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक मान्यताअनुसार उक्त भाषी विद्यार्थीहरूको त्रुटिहरूको पहिचान, निराकरण गर्न सकिने भएकाले प्रस्तुत शोधपत्रमा यो सिद्धान्त उपयोगी रहेको छ ।

ढकाल (२०७१) द्वारा 'नेपाली भाषा शिक्षण' नामक पुस्तकको अध्याय पाँचमा वाक्यगठनको सैद्धान्तिक चर्चा गरिएको छ । विद्यार्थीहरूको व्यक्तिगत विविधतालाई आधार मानि तिनीहरूको बोध र अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित त्रुटिपूर्ण प्रयोगलाई सुधारै जानु पर्ने यसको उद्देश्य हो । नेपाली भाषाका आधारभूत वाक्य संचरनालाई ठिक ढङ्गले प्रयोग गर्न गराउनको लागि वाक्यगठन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । वाक्यगठन कार्यमा व्याकरणिक कोटिको विशेष भूमिका रहने हुनाले व्याकरणिक कोटिको वेवास्ताका कारण विभिन्न किसिमको त्रुटिहरू देखा पर्ने भनेर व्याख्या गरिएको छ । व्याकरणिक कोटिभित्र लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, प्रेरणार्थक र अकरण पर्दछन् र यसको प्रभाव नाम, सर्वनाम र क्रियापदमा समेत देखा पर्दछ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । यसरी हेर्दा यसको सम्बन्ध राजवंशी भाषी विद्यार्थीसँग पनि भएकाले यो पुस्तक महत्त्वपूर्ण रहेको छ ।

२.१.२ शोध पुनरावलोकन

गौतम (२०५७) द्वारा 'कक्षा पाँच पूरा गरेका राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण' मा शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । यस अध्ययनका उद्देश्यहरू कक्षा पाँच उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूका वाक्यगठनमा पाइने लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरजस्ता पद सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिहरू पत्ता लगाई निष्कर्षका आधारमा सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेका छन् । प्रस्तुत अध्ययनमा दक्षिणपूर्वी मोरङका राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले अध्ययन गर्ने १० वटा विद्यालयका १० जना विद्यार्थीलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ । यसमा वाक्य निर्माण गर्ने, खाली ठाउँ भर्ने, श्रुतिलेखन गराउने लगायतका परीक्षण युक्तिहरूको प्रयोग गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यस अध्ययनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, वर्णविन्यास, ह्रस्व-दीर्घ, हलन्त, पदयोग, पदवियोग, विराम चिह्न, शिरबिन्दु, मात्रा, लोप आदि लेख्य चिह्न तथा उच्चार्य क्षेत्रमा हुने त्रुटिहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

पौड्याल (२०५८) द्वारा 'कक्षा सातमा अध्ययनरत थारुभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन' मा शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । उक्त शोधकार्यमा विद्यार्थीहरूको सस्वरपठन, शब्दोच्चारण, वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने, त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषण गर्ने र प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यहरू रहेका छन् । क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित उक्त शोधपत्रमा नवलपरासी जिल्लाका सरकारी तथा निजी गरी कक्षा सातमा अध्ययनरत १० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिई उनीहरूको श्रुतिलेखन, स्वतन्त्र लेखन, सस्वरवाचन र शब्दोच्चारण आदिमा परीक्षण गरी तयार पारिएको यस शोधपत्रमा पाँच अध्याय रहेका छन् । जसको निष्कर्षका रूपमा थारुभाषी विद्यार्थीहरूले कतै उच्च आदरको क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्नेमा उच्चतम आदरको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको भेटिन्छ । कर्ता र क्रियापदको सङ्गति, शिरबिन्दु, चन्द्रबिन्दु, हलन्त, श,ष,स सम्बन्धी बढी त्रुटि गरेको देखाइएको छ ।

सुवेदी (२०५९) द्वारा 'पर्वत जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत गुरुङ भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको एक अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । जसको उद्देश्य वाक्यगठन गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, सबैभन्दा बढी

त्रुटि गर्ने क्षेत्र पत्ता लगाउनु, त्रुटिसम्बन्धी सैद्धान्तिक चर्चा गर्नु र त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणका लागि सुझाव दिनु रहेको छ । जसका लागि पर्वत जिल्लाका ४ वटा विद्यालय जनसिद्ध मा.वि. चित्रे, पशुपति उ.मा.वि. ठाटी, जनजागृत उ.मा.वि. तिलाहार र पञ्चकोशी मा.वि. आर्यरका प्रत्येक विद्यालयबाट २०/२० जना गरी ८० जना विद्यार्थीलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा वचन, लिङ्ग, पुरुष, भाव, पक्ष, कारक, वाच्य, कालसम्बन्धी ८ वटा तत्त्वमा आधारित भई अनुसन्धान अगाडि बढाइएको छ । यस शोधपत्रका सीमाहरू वचन, लिङ्ग, पुरुष, भाव, पक्ष, कारक, वाच्य, कालसम्बन्धी आठवटा तत्त्वमा आधारित लिखित अभिव्यक्तिमा आधारित चारवटा विद्यालयबाट ८० जना विद्यार्थीहरू नमुना रहेका छन् । यस शोधपत्रको निष्कर्षमा गुरुङ भाषी विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी त्रुटि लिङ्ग र वाच्यमा गरेको र वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूमध्ये गुरुङ भाषी विद्यार्थीहरूले वचनमा सबैभन्दा बढी ठिक जवाफ दिएको पाइएको छ । यस्तो त्रुटि नेपाली सिक्दा मूलतः अन्यौलको वातावरणमा नेपाली सिकेको कुरालाई उल्लेख गरिएको छ ।

दाहाल (२०६२) द्वारा 'भापा जिल्लाका कक्षा नौमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा स्नातकोत्तर शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । यसको मूल उद्देश्य राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउनु, यसको प्रकृतिगत अध्ययन तथा विश्लेषण गर्नु र प्राप्त निष्कर्षका आधारमा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनका लागि भापा जिल्लाको जुरोपानी, खजुरगाछी, कोहबरा, कोहबारी गा.वि.स.मा भएका माध्यमिक विद्यालयमा कक्षा नौमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ । यसमा शब्द उच्चारणान्तर्गत ध्वनितात्त्विक अथवा मौखिक उच्चारणमा देखिएका गल्तीहरूलाई श्री गौरीगञ्ज मा.वि. र ज्ञानकुञ्ज एकेडेमीका छात्र/छात्राहरू र सिरुवा पर्वका विषयमा एउटा स्वतन्त्र संवाद गराइएको छ । शब्दोच्चारणसम्बन्धी त्रुटि पत्ता लगाउन १९४ शब्दहरू छनौट गरिएको छ ।

यादव (२०६२) द्वारा 'कक्षा छका मैथली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्यहरू मैथली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटि क्षेत्रहरू पत्ता लगाउनु, त्रुटिहरूको कारण पहिल्याउनु र नगर र ग्रामिण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिमा पाइने भिन्नता पत्ता लगाउनु रहेको छ । क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित उक्त शोधपत्रमा महोत्तरी र धनुषा जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत गरी ६ वटा विद्यालयबाट १०/१० जना विद्यार्थीहरू नमुनाको रूपमा लिई उनीहरूको विषयगत प्रश्नावलीका उत्तरलाई परीक्षण गरी तयार पारिएको यस शोधपत्रमा आठ अध्याय रहेका छन् । यस शोधपत्रको सीमाहरूमा महोत्तरी जिल्लाका छवटा विद्यालयलाई प्रतिनिधि विद्यालयका रूपमा लिइएको, लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र कारक तत्त्वका आधारमा अध्ययन गरिएको र लिखित अभिव्यक्तिलाई मात्र आधार मान्नु रहेको छ । जसको निष्कर्षका रूपमा मैथली भाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरसम्बन्धी बढी त्रुटि हुनुका साथै मातृभाषाको व्यवधानबाट अधिकांश त्रुटिहरू उत्पन्न भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

पौडेल, (२०६४) द्वारा 'बारा जिल्लाका कक्षा दसमा पढ्ने थारुभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य तयार गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा बारा जिल्लाका कक्षा दसमा अध्ययन गर्ने थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा के कस्ता त्रुटि गर्न सक्छन्, पत्ता लगाउनु, विद्यार्थीहरूले गर्ने शब्दोच्चारण, वर्णविन्यास र वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, क्षेत्रगत ग्रामीण र सहरी, सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन र विश्लेषण गर्न र सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । मुख्यतः यसमा क्षेत्रीय अध्ययन विधिलाई आधार मानेर बारा जिल्लाका ४ वटा विद्यालयलाई प्रतिनिधिको रूपमा छनोट गरिएको छ । जसमा वाक्यगठनका लागि पुरुष, लिङ्ग, वचन, विशेष्य र विशेषण, आदर, अनादर आदिसँग सम्बन्धित पद सङ्गति नमिलेका प्रश्नहरू निर्माण गरी शुद्ध गर्न लगाई अन्तमा सुझाव समेत दिइएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यस शोधले लिखित अभिव्यक्तिलाई मात्र आधार बनाएको छ ।

खनाल (२०६९) द्वारा 'कपिलवस्तु जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत थारुभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्य सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ । यस शोधपत्रमा उद्देश्य वाक्य सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु, त्रुटिका कारण पत्ता लगाइ व्याख्या गर्नु, त्रुटि निराकरणका लागि सुझाव पेस गर्नु रहेको छ । कपिलवस्तुका ४ वटा विद्यालयलाई प्रतिनिधि विद्यालयका रूपमा लिई प्रत्येक विद्यालयबाट १५/१५ जनाका दरले ६० जना नमुना जनसङ्ख्या छनोट गरी अनुसन्धान अगाडि बढाएको पाइन्छ । यस शोधपत्रमा क्षेत्रीय भ्रमण, पुस्तकालय विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस शोधपत्रको सीमाहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आधारमा आधारित कपिलवस्तुका चारवटा विद्यालयबाट ६० जना विद्यार्थीलाई नमुना छनोट र लिखित अभिव्यक्तिलाई मात्र समावेश गर्नु रहेको छ । निष्कर्षमा थारुभाषी विद्यार्थीहरूले वचन, पुरुष र कालको क्षेत्रमा बढी त्रुटि गरेको पाइन्छ । यस शोधपत्रको सुझावको रूपमा दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने विद्यार्थीका लागि विशेष खालको पाठ्यक्रम र त्यसका आधारमा कक्षा शिक्षण गर्नु जरुरी रहेको कुरा बताइएको छ ।

भण्डारी (२०६९) द्वारा 'भापा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' मा स्नातकोत्तर शोधकार्य सम्पन्न भएको छ । उक्त शोधकार्यको मूल उद्देश्य राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, त्रुटिका कारण पत्ता लगाउनु, यसको विश्लेषण गर्नु र उक्त त्रुटिहरूको समाधानका लागि प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनका लागि भापा जिल्लाको शिवगन्ज गा.वि.स.मा रहेका पाँचओटा विद्यालयबाट कक्षा सातमा अध्ययनरत १०/१० जना राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधि नमुनाका रूपमा लिइएको पाइन्छ, साथै उच्चारणगत त्रुटिहरू पत्ता लगाउन वर्ण र शब्द उच्चारणका लागि विभिन्न सम्भावित त्रुटि क्षेत्रको पहिचान गरेर २०० शब्द छनोट गरिएको पाइन्छ । क्षेत्रीय अध्ययन विधिहरूको प्रयोग गरिएको उक्त शोधपत्रमा समग्र रूपमा त्रुटि पक्षलाई विश्लेषण गर्दा उक्त त्रुटिहरू देखिनाका कारणहरूमा मातृभाषाको प्रभाव, सामाजिक र पारिवारिक वातावरण, साथी समूहको प्रभाव आदि रहेको पाइन्छ ।

अर्याल (२०७०) द्वारा 'स्याङ्जा जिल्लामा कक्षा नौमा अध्ययनरत गुरुङ भाषी विद्यार्थीले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र सम्पन्न गरिएको छ । उक्त शोधका प्रमुख उद्देश्यहरू वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, उनीहरूको वाक्यगठनअन्तर्गत सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने क्षेत्र पत्ता लगाउनु, त्रुटि निराकरणको सुझाव दिनु रहेको छ । क्षेत्रीय अध्ययन विधिद्वारा सामग्री सङ्कलन गरिएका उक्त शोधपत्रमा स्याङ्जा जिल्लाको ४ वटा विद्यालयका कक्षा नौमा अध्ययनरत ८० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाका रूपमा लिई वाक्यगठन पहिचानका लागि लिखित विषयगत प्रश्नहरू राखी परीक्षण गरिएको छ । उक्त शोध अनुसन्धानको निष्कर्षका रूपमा वाक्यगठनको वचन पक्षमा सबैभन्दा बढी ठिक जवाफ दिएको र सबैभन्दाबढी त्रुटि लिङ्ग र वाच्यमा गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ । यस शोधपत्रको अनुसन्धानको क्रममा लिखित उत्तरपुस्तिकालाई मात्र आधार मान्नु, चार विद्यालयलाई मात्र नमुनाको रूपमा लिनु सीमा हो भनी उल्लेख गरिएको छ ।

कार्की (२०७१) द्वारा 'कक्षा पाँचमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्यको रूपमा कक्षा पाँचमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाई त्यसको विशलेषण गर्नु, उक्त त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु र त्रुटि निराकरणका सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । यस शोधपत्रमा पुस्तकालयीय, क्षेत्रीय अध्ययन र नमुना सर्वेक्षण विधिको प्रयोग गरिएको छ । ५ वटा संस्थागत र ५ वटा सामुदायिक विद्यालयलाई प्रतिनिधिका रूपमा लिई हरेक विद्यालयबाट ५ जना छात्रा ५ जना छात्र गरी १० जनाका दरले १०० जना विद्यार्थीलाई नमुनाको रूपमा लिई अनुसन्धान कार्यलाई अगाडि बढाएको पाइन्छ । उक्त शोधपत्र तयार गर्दा लिखित अभिव्यक्तिमा देखिएको गल्तीहरूलाई समावेश गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको निष्कर्षमा संस्थागत विद्यालयको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठन बढी त्रुटि गरेको उल्लेख गरिएको छ । जसमा संस्थागत विद्यालयका ५० जना राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा प्राप्त गरेको औषत प्राप्ताङ्क ५०.०८ छ भने सामुदायिक विद्यालयका ५० जना राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको औषत प्राप्ताङ्क ३०.७२ रहेको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

जोशी (२०७२) द्वारा 'बभाङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्यहरू बभाङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको पहिचान गर्नु, व्याकरणिक कोटिका आधारमा वाक्यगठन गर्दा गर्ने त्रुटिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, छात्र र छात्राले वाक्यगठन गर्दा गर्ने त्रुटिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेको छ । उक्त शोधमा क्षेत्रीय अध्ययन, नमुना छनोट, व्याख्या विश्लेषण र पुस्तकालय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटिको क्षेत्रहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, भाव र कालको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको सीमाहरू बभाङ जिल्लाका ४ वटा सामुदायिक निम्न माध्यमिक तहका विद्यालयलाई आधार बनाइएको, छनोटमा परेको विद्यालयबाट २०/२० जना प्रतिनिधि विद्यार्थीहरू छनोट गरिएको, प्रस्तुत अध्ययनमा ८० जना विद्यार्थीहरूमा ४० छात्रा र ४० छात्र विद्यार्थीलाई लिइएको छ । निष्कर्षमा बभाङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वचन, भाव, पक्ष र कालमा धेरै त्रुटि गरेको उल्लेख छ । मातृभाषाको प्रभाव, भाषिक क्षमताको अभाव, व्याकरणप्रति सचेत नहुनु, उपयुक्त शिक्षण विधि वा क्रियाकलापको अभाव आदिको कारण यस्ता त्रुटि रहन गएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

साह (२०७२) द्वारा 'मैथली भाषी चमार (राम) विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा मैथली भाषी चमार (राम) भाषी विद्यार्थीको नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको पहिचान गर्नु, त्रुटिका प्रकृति तथा स्वरूप पहिचान गर्नु र त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु उद्देश्य पुस्तकालयीय, क्षेत्रीय भ्रमण, जनसङ्ख्या छनोट विधिको प्रयोग गरी वाक्यगठन क्षमताको अध्ययन गरेको पाइन्छ । यस कार्यमा धनुषा जिल्लाका पाँचवटा विद्यालयबाट ५० जना मैथली भाषी चमार (राम) विद्यार्थीलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा सीमाहरू कक्षा छमा अध्ययनरत मैथली भाषी चमार (राम) भाषी विद्यार्थीसँग लिइने परीक्षणको क्रममा देखिने नेपाली वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूलाई लिइएको, लिङ्ग, आदर, वचन, पुरुष र कालका आधारमा त्रुटि विश्लेषण गरिएको कुरा उल्लेख छ । उक्त शोधपत्रको निष्कर्षमा धनुषा जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत

विद्यार्थीले सर्वाधिक त्रुटि आदर, पुरुष र लिङ्गका आधारमा गरेको उल्लेख छ । विद्यार्थीहरूले विशेष गरी भेदक र भेद्यमा बढी त्रुटि गर्ने गरेका र वाक्यगठनगत त्रुटि सबैभन्दा बढी पहिलो भाषाको प्रभाव र त्यसपछि अभ्यासको कमी देखिनु रहेको छ ।

वाक्यगठनसँग सम्बन्धित धेरै शोधपत्र र पुस्तकहरू तयार पारिएका छन् । यी पुस्तक र शोधपत्रहरूको अध्ययनबाट वाक्यगठनसम्बन्धी अनुसन्धान कर्तालाई उचित मार्गनिर्देशन दिन उपयोगी देखिन्छ । यसरी प्रस्तुत शोधमा माथिका पुस्तक र शोधपत्र अध्ययनले शोधको सिद्धान्त निर्माण गर्न, शोधको ढाँचा निर्माण गर्न, विधि र सामग्री निर्माण गर्नुका साथै शोधको लेखाइ तथा शोधको भाषामा समेत सहयोग पुऱ्याएको छ । त्यसैले माथि उल्लेखित पुस्तक र शोधपत्रको समीक्षाको सम्बन्ध प्रस्तुत अनुसन्धानसँग सम्बन्धित रहको छ ।

२.२ पूर्वकार्य पुनरालोकनको महत्त्व

अनुसन्धानका सिलसिलामा सम्बन्धित विषयमा यस अघि सम्पन्न गरिएका कार्यहरूको व्यवस्थिति रूपमा अध्ययन गरी सबै कार्यका क्रमबद्ध समीक्षा गर्नु नै पूर्व अध्यायको महत्त्व हो (बन्धु, २०६५ : २८) । पूर्वकार्य भनेको अनुसन्धेय विषयसँग सम्बन्धित पूर्व अध्यायन हो (अधिकारी, २०६५ : ३९) । यसमा शाधार्थीले आफ्नो शोधकार्यसँग सम्बन्धित सामग्रीको पहिचान गरी स्थापित मान्यताबाट शोध समस्या र शोध उद्देश्यको निर्धारणका निम्ति दिशाबोध गर्दछ । अर्थात् पूर्वकार्यको समीक्षाले शोधार्थीलाई समस्याको विशिष्टीकरण गर्न, सैद्धान्तिक समीक्षाले शोधार्थीलाई समस्याको विशिष्टीकरण गर्न, सैद्धान्तिक आधार प्रदान गर्न, विषय र शीर्षकसँग सम्बन्धित अवधारणा प्रष्ट पार्न, आफ्नो शीर्षक त्यसपूर्व भएका अध्ययनसँग पुनरावृत्ति भएको त छैन भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नु एवम् पुनरावृत्तिबाट जोगिई, सम्भावित त्रुटिहरूलाई निराकरण गर्न, शीर्षक, समस्याको औचित्य स्थापित गरी विश्लेषणको आधार तय गर्न तथा शोधको आवश्यकता बोध गरी आफ्नो मौलिक योगदान प्रस्तुत गर्न पूर्वकार्यको समीक्षाले मद्दत गर्दछ । त्यसैले प्राज्ञिक जिज्ञासाको समाधानका क्रममा पूर्वकार्यको अध्ययन ज्यादै महत्त्वपूर्ण मानिन्छ ।

२.३ त्रुटिको सैद्धान्तिक अवधारणा

भाषा सिक्ने सिकारुले के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र ती त्रुटिहरू के कति कारणले हुन्छन् भनी अध्ययन गर्ने विषयलाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा भाषा सिकाइका क्रममा देखा पर्ने त्रुटिहरूको वर्णन विश्लेषण गर्ने प्रक्रिया नै त्रुटि विश्लेषण हो । त्रुटि नै भाषा सिकाइको जननी हो भन्ने गरिन्छ । बिना त्रुटि भाषा सिकाइ सम्भव छैन । भाषा सिक्दै जाँदा विद्यार्थीले कुनै न कुनै प्रकारका भाषिक त्रुटिहरू गर्दै र सच्चाउँदै जान्छन् । सिकाइका सन्दर्भमा गरेका त्रुटिबाटै विद्यार्थीहरूले आफ्ना कमी कमजोरीहरू पत्ता लगाएर सुधारने अवसर प्राप्त गर्दछन् । अतः भाषा शिक्षणलाई प्रभावकारी ढङ्गले सञ्चालन गर्न त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्नु आवश्यक मानिन्छ । त्रुटि विश्लेषण विशेष गरी पहिलो भाषाको सिकाइमा भन्दा दोस्रो भाषा सिकाइमा बढी उपयोगी मानिन्छ । यसले भाषा सिकाइलाई सहज र सुगम बनाउन मद्दत गर्दछ । भाषाको मानक प्रयोग गर्ने त्रुटिको अध्ययन गरी प्रभावकारी शिक्षणमा पनि यो उपयोगी ठानिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण आधुनिक भाषाविज्ञानबाट प्रभावित अवधारणा हो । यो सन् १९७० को दशकपछि देखा परेको अवधारणा हो । भाषा सिकाइको महत्त्वपूर्ण पद्धतिका रूपमा त्रुटि विश्लेषणलाई लिइन्छ । कुनै पनि भाषालाई त्रुटिपरक दृष्टिले अध्ययन गर्न सकिने हुनाले सम्बन्धित भाषाका शिक्षार्थीले गर्ने त्रुटिको जानकारी यसबाट प्राप्त हुन्छ भने अर्कातिर भाषाको सिकाइ क्रम र प्रवृत्तिको समेत ज्ञान हुने भएकाले यसको अध्ययन महत्त्वपूर्ण मानिन्छ (अधिकारी, २०५९ : १२९) । तसर्थ त्रुटि विश्लेषण भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने एउटा महत्त्वपूर्ण पद्धति हो ।

भाषा मानवीय वस्तु हो । कुनै पनि कुरा त्रुटि नगरी सिक्न कठिन हुन्छ । त्यसैले भाषा सिकाइका क्रममा त्रुटि हुनु स्वभाविकै हो । भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरू के कस्ता प्रकृतिका हुन्छन् र त्यस्ता त्रुटिहरू के कारणले गर्दा हुन्छन् भन्ने कुराको अध्ययन विश्लेषणलाई नै त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ । त्रुटिविना सिकाइले पूर्णता प्राप्त गर्न सक्दैन । त्यसमा पनि भाषा सिकाइ त त्रुटिविना सम्भव नै हुँदैन । यस सम्बन्धमा विभिन्न भाषाविद्हरूले आ-आफ्नै धारणाहरू व्यक्त गरेका छन् :

डेभिड क्रिस्टलकोअनुसार भाषा शिक्षण र सिकाइमा त्रुटि विश्लेषण एउटा प्रविधि हो जसको माध्यमद्वारा विदेशी भाषा सिक्किरहेको व्यक्तिले गर्ने त्रुटि वा भुलहरूको पहिचान, वर्गीकरण तथा व्यवस्थित व्याख्या गरिन्छ । सिकारुले लक्ष्य भाषिक सामर्थ्य कुन तहसम्म प्राप्त गर्न सकेको छ यो कुरा उसले गरेका त्रुटिहरूबाट व्यवस्थित ढङ्गले भल्किन्छ” भनेका छन् । त्यस्तै लड्म्यान डिक्सनरी अफ अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स पुस्तकमा त्रुटिविश्लेषण दोस्रो तथा विदेशी भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन र विश्लेषण हो ।” भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । त्यस्तै अर्का भाषाविद् एस.पि. कार्डरले भनेका छन् भाषा सिकाइका क्रममा सिक्ने व्यक्तिहरूले गरेका त्रुटिहरूको अध्ययनबाट उसको त्यस क्षेत्रमा कतिको ज्ञान छ भन्ने कुरा अनुमान गर्न सकिन्छ । यसबाट उसले अझ कुन कुन कुरा सिक्न बाँकी छ सो पत्ता लगाउन सकिन्छ । उसले गरेका त्रुटिहरूको भाषावैज्ञानिक शब्दमा वर्णन र वर्गीकरण गरेर एउटा त्यस्तो चित्र बनाउन सकिन्छ, जसले भाषाका ती विशेषताहरू बताउँछन्, जसले गर्दा उसलाई भाषा सिकाइमा समस्या परिरहेको हुन्छ ।

अतः उपयुक्त परिभाषाका आधारमा के भन्न सकिन्छ भने भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् भनी पहिचान गरेर तिनीहरूको निराकरणको लागि अध्ययन र विश्लेषण गर्न मद्दत गर्ने अध्यायलाई नै त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ ।

यसरी त्रुटिविश्लेषण कुनै पनि भाषा सिकारुको सिकाइ प्रक्रियाले अध्ययन गर्ने एउटा महत्त्वपूर्ण पद्धति हो । प्रायोगिक भाषाविज्ञानले एउटा महत्त्वपूर्ण शाखाका रूपमा सन् १९६० को दशक पछि व्यापक प्रयोगमा आइ एक उदीयमान पद्धतिका रूपमा देखा परेको हो । हाल पनि यो भाषाको त्रुटिपरक अध्ययनका दृष्टिले प्रायोगिक र सैद्धान्तिक दुबै कोणबाट स्वतन्त्र विधाका रूपमा गतिशील छ । त्रुटि विश्लेषणात्मक अध्ययनबाट प्रत्यक्ष भाषा सिकाइका क्रममा सिकारुले गर्ने त्रुटिको यथार्थ ज्ञान हुन्छ भने सिकारुको सिकाइ प्रवृत्ति र सिकाइ क्रमको पनि तथ्यपूर्ण जानकारी प्राप्त हुन्छ । यस प्रकारको अध्ययन अथवा त्रुटि विश्लेषण निम्न उद्देश्यमा आधारित हुन्छ :

- (क) सिकारुले भाषा सिकाइमा प्रयोग गर्ने रणनीतिहरू पत्ता लगाउनु,
- (ख) सिकारुका भाषिक त्रुटिका प्रवृत्ति र प्रकारहरूको लेखाजोखा गर्नु,

- (ग) सिकारुले भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु र
- (घ) त्रुटि निराकरणका उपाय तथा विधि, प्रविधि र सामग्रीहरूको विकास गर्नु ।

समग्रमा भन्नुपर्दा त्रुटि विश्लेषण प्रायोगिक भाषा विज्ञानबाट स्वतन्त्र रूपमा विकसित भएको विधाको रूपमा लिइन्छ । यसको अध्ययन प्रायोगिक विधिअनुसार हुने हुँदा यसबाट स्थापित सिद्धान्तले भाषा सिकाइ गर्दा सहज स्वभाविक र उद्देश्य प्राप्तिका लागि गरेको प्रयास वा प्रगति हो भन्ने देखिन्छ । भाषा सिकाइ गर्दा सिकारुले गर्ने त्रुटि पनि सिकाइको एक अभिन्न अङ्ग नै हो । जसका माध्यमबाट त्रुटिको पहिचान गरी निरन्तरको अभ्यासबाट त्यस्ता कमजोरी न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । सिकारुले सिकने लक्ष्यभाषा र सिकारुको मातृभाषा वा स्रोतभाषीबिचको विकासशील अन्तर्स्थितिलाई पनि त्रुटिको रूपमा लिन सकिन्छ । यसरी कुन क्षेत्रको, कस्तो प्रकृतिको त्रुटि हो सो पत्ता लगाई त्रुटि हुनाका कारणहरू पत्ता लगाई उक्त त्रुटि निराकरणका उपयाहरू सुझाउनु नै त्रुटि विश्लेषण हो । अतः यस शोध अध्ययनअन्तर्गत नेपाली भाषाको वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

२.४ त्रुटिका क्षेत्रहरू

भाषा सिकाइका क्रममा सिकारुले गर्ने विभिन्न किसिमका गल्ती कमजोरीलाई त्रुटि भन्ने गरिन्छ । नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा पहिलो भाषासँग दोस्रो भाषा सिकाइ सम पारिवारिक भाषा भएमा कम त्रुटि हुन्छ भने विषम पारिभाषिक भाषा भएमा बढी त्रुटि हुन पुग्छ । भाषाका आ-आफ्नै व्यवस्था तथा विशेषताहरू हुन्छन् । भाषाको व्यवस्थाअनुसार वाक्य शुद्ध र स्पष्ट हुनुपर्दछ । वाक्यमा हुने अशुद्धले भाषिक अभिव्यक्ति अस्पष्ट, प्रभावहीन तथा अर्थको अनर्थ लाग्ने र वाक्यको अभिप्राय समेत बुझ्न कठिनाई पर्नाका साथै भाषिक अशुद्ध आउँदा सिकाइको स्वभाविक पक्ष भएकाले यस क्षेत्रहरू विविध प्रकृतिका हुन्छन् (भण्डारी र अन्य, २०६८ : १४१) । तीमध्ये केही सम्भाव्य क्षेत्रहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- (क) **वर्णविन्यासीय त्रुटि** : वर्णविन्याससम्बन्धी त्रुटिलाई वर्णविन्यास, हिज्जे, वर्तनीगत त्रुटिका रूपमा लिइन्छ । यसका विभिन्न पक्षहरू हुन्; ह्रस्वदीर्घ, शिरबिन्दु,

चन्द्रबिन्दु, ड, ज, ण, न म को प्रयोग, श, ष, स सम्बन्धी; ब, व, ओ, य, ए; छे, क्ष; ज्ञ, ग्य; ऋ, री/रिको प्रयोग, पदयोग र पदवियोग आदिमा सिकारुले गर्ने त्रुटि ।

(ख) शब्दरचनागत त्रुटि : शब्दनिर्माण वा रचनाका क्षेत्रमा सिकारुले विभिन्न त्रुटिहरू गर्न सक्छ । जस्तै : write बाट written बनाउन जानेको सिकारुले read बाट readen बनाइदिन्छ । त्यसैगरी सहर + इया = सहरिया बनाउन जानेको सिकारुले टोल + इया = टोलिका शब्द बनाइदिन्छ ।

(ग) रूपरचनागत त्रुटि : शब्दहरूको रूपायन र व्युत्पादनसम्बन्धी त्रुटिलाई रूपरचनागत त्रुटि भन्ने गरिन्छ । जस्तै :

पढ्दैन = पढ्दैन

आउँदैन = आउँदैन

जसले = जोले

कसले = कोले आदि ।

(घ) शब्दप्रयोगगत : शब्दलाई सन्दर्भअनुसार प्रयोग गर्न नजानेर हुने त्रुटिलाई शब्द प्रयोगबाट त्रुटि भन्ने गरिन्छ । जस्तै : चाउचाउ किनेर पुरस्कार सित्तैमा जित्नुहोस् ।

(ङ) वाक्यगत त्रुटि : कर्ता र क्रियागत, विशेष र विशेष्य, पदक्रम र वाक्यगत जटिलता आदिबाट देखिने त्रुटिलाई वाक्यगठन त्रुटि भनिन्छ । जस्तै : उनीहरू धेरै पढेको छन् । कान्छी पनि बजार गएछ । तिमीले उसलाई बोलाएको छैन । उहाँको तरकारी बजारमा स्वागत गरियो । आदि ।

(च) अर्थगत त्रुटि : अर्थको अन्विति नमिल्ने तथा प्रयुक्त शब्दहरूमा विरोधमा र अस्वभाविकता देखिने त्रुटिलाई अर्थगत त्रुटि भन्न सकिन्छ । जस्तै : तिन टूक खाद्यन्न प्रस्थान गरे । कार्यक्रममा आफ्ना विचार पोख्ने मौका मिल्यो । एकै परिवारका सम्पूर्ण सातै जनालाई आतङ्कारीले मारे । आदि ।

(छ) सङ्कथनगत त्रुटि : वाक्यभन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइसँग सम्बन्धित त्रुटिलाई सङ्कथनगत त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू वाक्यान्तरिक नभएर अन्तरवाक्यीय प्रकृतिका हुन्छन् । जस्तै : उनका माइजु घरमा आउनुभयो । उनी क्याम्पसमा पढाउँछिन् । प्रतिमा मेरी बहिनी हो । उनी पढ्न लेख्नमा ध्यान दिनन् ।

(ज) उच्चारणगत त्रुटि : वर्ण र वर्णहरूको उच्चारण व्यवस्थासँग सम्बन्धित त्रुटिलाई उच्चारणगत त्रुटि भन्ने गरिन्छ । जस्तै : संघोष, महाप्राण, अल्प्राण आदि वर्णको प्रयोगमा देखिने त्रुटि भन्ने गरिन्छ । जस्तै : संघोष, महाप्राण, अल्प्राण आदि वर्णको प्रयोगमा देखिने त्रुटि ।

पाडा ← भाँडा

बनेको ← भनेको

लोकने ← लोग्ने

टाटो ← तातो आदि ।

२.५ भाषा शिक्षणमा त्रुटिको महत्त्व

त्रुटि विश्लेषण बिना भाषा सिकाइ लड्गडो सावित हुन्छ । शिक्षार्थीले सिक्दै गरेको भाषिक त्रुटि विश्लेषणबाट शैक्षणिक कार्यमा सहयोग गर्नुका साथै शिक्षण सामग्री प्रयोग गर्न, पाठ्यक्रम निर्माण गर्न, दोस्रो वा अन्य भाषाको रूपमा भाषा शिक्षण गर्न पाठ्यपुस्तक रचना गर्न समेत यसले मद्दत गर्दछ । त्यसकारण त्रुटि विश्लेषण र भाषाशिक्षण एक अर्काका परिपूरक हुन भन्नु अत्युक्ति हुँदैन । यी दुईमध्ये एकको अभावमा शिक्षण अपूर्ण हुन जान्छ । भाषाशिक्षणमा त्रुटि विश्लेषणात्मक अध्ययनबाट शिक्षार्थीहरूलाई लक्षित भाषासम्म पुग्न के कतिको आवश्यकता पर्छ ? उनीहरूमा के कति कमजोरीहरू छन् ? आदिबारे जानकारी प्राप्त हुने हुँदा त्रुटिविश्लेषण भाषाविकासका नियमित प्रकृतिहरूको खोजी गर्न र तिनमा भएका अपूर्णता ठम्याउनसँग विशेष गरेर सम्बन्धित छ । त्यसैले विभिन्न तहमा विभिन्न खाले त्रुटि हुन सक्ने भएकाले तिनीहरूको अध्ययन गरी भाषा शिक्षण गर्नु आवश्यक छ ।

२.६ वाक्यगठनको परिचय र महत्त्व

वाक्यगठन वाक्यको आधारभूत तह हो । वाक्यका आधारभूत तत्त्व लिङ्ग, वचन, पुरुष, भाव, पक्ष, कारक, वाच्य, काल, आदर, आदिलाई अलग अलग रूपमा उपयुक्त प्रयोग योग्य बनाउनु नै वाक्य गठन हो । अतः वाक्यगठनलाई भाषाशास्त्रको मुटुको रूपमा लिन सकिन्छ । भाषाको अभिव्यक्ति स्पष्ट पार्न र भाषाको अर्थ प्रदान वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूले प्रमुख भूमिका खेलेको हुन्छ । कुनै पनि भाषिक शब्दहरूको अर्थ कोशीय तथा व्याकरणिक कोटिगत आधारमा गर्न सकिन्छ । कोशीय अर्थले अभिधात्मक अर्थलाई जोड दिएको हुन्छ भने अभिधार्थक र लक्ष्यार्थ बोध गर्न व्याकरणिक कोटिगत अर्थ नै बढी उपयोगी सिद्ध हुन आउँछ । कोशका आधारमा सबै अर्थ पहिल्याउन गाह्रो पर्दछ र वाक्यगठनकै आधारमा लाक्षणिक अर्थ प्रस्टन जान्छ, भाषिक अर्थलाई विभिन्न विज्ञहरूले यसरी चर्चा गरेका छन् । खेमनाथ बन्धुकाअनुसार प्रतीकवादीहरूको मतमा भाषा यादृच्छिक वाक्प्रतिकहरूको व्यवस्था हो ।

भाषा मानवजातिले आजसम्म गरेका आविष्कारहरूमा सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण आविष्कार हो । भाषाकै माध्यमबाट मानिसहरू विचारको आदान प्रदान गर्दछन् । मान्छेले ज्ञान विज्ञानकै क्षेत्रमा जे जति उपलब्धि हासिल गरेका छन्, त्यो सबैभाषाकै देन हो । विज्ञान र प्रविधिको विकाससँगै समाजको परिवर्तन हुन्छ भने समाजको परिवर्तनसँग भाषाको पनि परिवर्तन हुन्छ । परिवर्तित समाजमा उपयुक्त भाषाका माध्यमद्वारा बालबालिकालाई शिक्षा दिइन्छ । यसका लागि भाषाको आधुनिकीकरण हुन आवश्यक छ । आधुनिक समाजका विविधता र जटिलतालाई सम्बन्धित गर्दै भाषालाई सक्षम बनाउने प्रयास नै वास्तवमा भाषाको आधुनिकीकरण हो । भाषाको आधुनिकीकरण भाषाको बौद्धिकीकरण पनि हो (अधिकारी, २०६२ : ७२) । त्यस्तै खेमनाथ बन्धुकाअनुसार व्याकरणात्मक कार्यअन्तर्गत प्रत्ययहरूद्वारा सङ्केत गरिएका लिङ्ग, वचन, पुरुष, भाव, पक्ष, वाच्य, कारक, आदर आदि आउँछन् नेपाली भाषामा शब्द र क्रियासँग सम्बद्ध हुन आउने विभिन्न प्रत्ययहरूद्वारा कोटिहरूको बोध हुन्छ” (बन्धु, २०६५ : ८३-८४) । यसरी बन्धुकाअनुसार व्याकरणात्मक कोटिहरूसँग सम्बन्धित विशेष अर्थका लागि भाषा विशेषमा विभिन्न किसिमले प्रयुक्त हुन्छन् । त्यस्तै नेपाली शब्दलाई वाक्यमा प्रयोगयोग्य

रूपमा बनाउने निश्चित प्रक्रिया हो, जसलाई रूपायन भन्दछन् । व्याकरणिक अर्थको अभिव्यक्तिका लागि शब्दमा गरिने परिवर्तनलाई रूपायन भनिन्छ । उनकाअनुसार व्याकरणिक अर्थले वाक्यगठनका पक्षहरू जस्तै : लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, पक्ष, भाव आदिलाई बुझाउँछ भन्ने कुराको उल्लेख छ ।

वाक्यमा लिङ्ग, वचन, कारक, काल आदि छुटिएनन् भने शब्दहरू जिउन सक्दैनन् । यिनले शब्दलाई रूप साधन प्रत्ययद्वारा निश्चित बाटोमा लैजान्छन् । जसबाट वाक्यमा व्यवस्थितता आउँछ । शब्दहरूको जीवन्त तत्त्व नै व्याकरणिक कोटि हो । व्याकरणिक कोटिको आधारमा शब्दहरूले आफ्नो कार्य सम्पन्न गर्छन् । शब्दलाई निश्चित कार्यात्मक बाटोमा लैजानको लागि अर्थ तथा वाक्यात्मक क्रममा समेत सङ्गति ल्याई भाषालाई सरल, सुबोध, सहज बनाउनु पनि वाक्यगठनको प्रमुख कार्य हो । त्यसैले कुनै शब्दको अर्थलाई स्पष्ट, सुबोध, सटिक र सक्रिय तुल्याउनका खातिर पनि यसको भूमिका अतुलनीय रहेको पाइन्छ । त्यस्तै गरी वाक्यगठनका आधारभूत कुराप्रति सचेष्ट गराउन र विद्यार्थीहरूले वातावरणबाट सिकेका भाषाहरूमा पाइने त्रुटिहरूको निराकरण गर्न भाषाको शिष्ट प्रसङ्ग अनुकूल एवम् औचित्यपूर्ण प्रयोगको प्रतिनिधित्व गराउन, भाषाको प्रभावकारिता एवम् सौन्दर्य खलबलिन नदिन र सम्बन्धित भाषाका सामान्य विशेषताहरू जस्तै लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव, पक्ष, कारक, वाच्य आदि पहिल्याउन वाक्यगठनको आवश्यकता स्पष्ट हुन्छ ।

भाषालाई स्तरीय र सशक्त बनाउने कार्य वाक्यगठनले गर्छ । जुन भाषामा वाक्यगठनको उपयुक्त प्रयोग हुन्छ, त्यो भाषा नै सम्बृद्ध मानिन्छ । वाक्यगठनका पक्षहरूको उपयुक्त तालमेलले नै पाठ्यपुस्तकलाई प्रभावकारी बनाउँछ । यिनै वाक्यगठनका पक्षहरूको आपसी संयोजनबाट भाषा तयार हुन्छ र त्यही भाषाका माध्यमबाट बालबालिकाले ज्ञान आर्जन गर्छन् ।

निचोडमा भन्दा विचार सम्प्रेषण, भाव, ग्रहण र बोधका लागि भाषामा निहित वाक्यगठन महत्त्वपूर्ण माध्यम बन्न सक्छ । विचार विनिमयको प्रभावकारी र सशक्त माध्यम भाषालाई संरचनात्मक रूपले सम्पन्न गराउने कार्य वाक्यगठनले गर्ने भएकाले यसको महत्त्व सर्वोपरि देखिन्छ ।

२.७ वाक्यगठनका पक्षहरू

वाक्य गठनमा व्याकरणिक कोटिको विशेष भूमिका हुन्छ । भाषिक प्रयोगलाई स्तरीय बनाउनका लागि व्याकरणात्मक कोटिको अत्यन्त आवश्यक पर्दछ । वाक्यगठनका पक्षहरूका सम्बन्धमा विद्वान् भाषाविद्हरू बिच फरक फरक धारणा रहेको पाइन्छ ।

वाक्यगठनअन्तर्गत नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक, निपात आदि पदवर्गको साथै वचन, लिङ्ग, पुरुष, कारक, काल, भाव, पक्ष, वाच्य आदि सबै पर्दछन् । पदवर्गकै आधारमा लिङ्ग, वचन, कारक, आदिको रूपायन हुने भएकाले यी सबै कर्मलाई एकै समूहमा राख्नुपर्दछ” (त्रिपाठी र अन्य, २०६३ : २८२) । उक्त भनाइमा जे सुकै उल्लेख भए तापनि पदवर्गले वाक्यगठनको आश्रय नलिई व्याकरणात्मक कार्य सम्पन्न गर्न सक्दैनन् र यी दुबैको प्रकृति पनि वेगलावेगलै भएकाले एकै वर्गमा राख्नु युक्तिसङ्गत देखिँदैन ।

त्यस्तै गरी शान्तिप्रसाद ढकालले रूपायन कोटिहरू भनेर लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, आदर, करण, अकरण आदिलाई मानेका छन् (ढकाल, २०५५ : १३१) । नेपालीमा वाक्यगठनका पक्षहरू ती मानिएका छन् : वचन, लिङ्ग, पुरुष, कारक, काल, भाव, पक्ष, वाच्य, आदर नै हुन् ।

(क) वचन

सङ्ख्याको बोध गराउने व्याकरणिक कोटि वचन हो । नेपालीमा एउटा सङ्ख्या जनाउने एक वचन र धेरै सङ्ख्या जनाउने बहुवचन गरी वचनलाई २ भागमा वर्गीकरण गरिएको छ । भाषिक प्रयोगमा कर्ता एकवचन भएर क्रियापद एकवचन र कर्ता बहुवचन भए क्रियापद पनि बहुवचन नै हुनुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले वाक्यगठन गर्दा वचनमा ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ । वचनको अभिव्यक्ति नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियामा हुन्छ । जस्तै :

एकवचन

भाइ घर गयो ।

खरायो मर्च्यो ।

बहुवचन

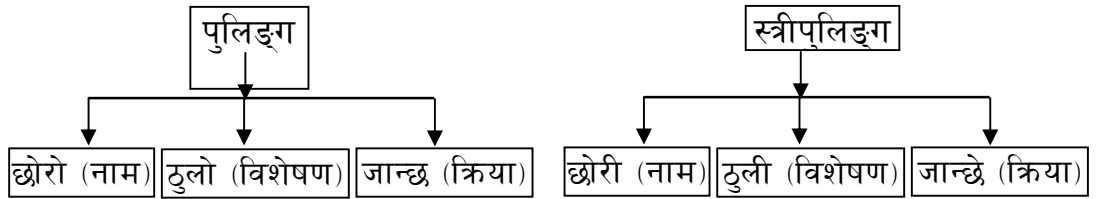
भाइहरू घर गए ।

खरायोहरू मरे ।

अतः एक वा अनेक बुझाउने शब्दको स्वरूप नै वचन हो । स्तरीय नेपाली वाक्य गठन सिकारु विद्यार्थीहरूले वचनको सङ्गतिमा विभिन्न किसिमका त्रुटि गर्न सक्ने भएकाले वचनको शिक्षण वाक्य गठनको सन्दर्भमा आवश्यक देखिन्छ ।

(ख) लिङ्ग

लिङ्ग भनेको भाले वा पोथी जातिको बोध गराउने व्याकरणात्मक कोटि हो । भाले जातिलाई बुझाउने पुलिङ्ग र पोथी जातिलाई बुझाउने स्त्रीलिङ्ग गरी नेपालीमा लिङ्ग २ किसिमका हुन्छन् । नेपाली भाषामा मानव नाममा मात्र लिङ्गको रूपायन हुन्छ । मानवेत्तर कर्तामा लिङ्ग भेद गरी रहनु आवश्यक देखिँदैन । नेपाली भाषाको स्तरीय वाक्य गठन निर्माणका लागि कर्ता र क्रियाविचको लिङ्गीय मेल हुनु आवश्यक छ । यसको अभिव्यक्ति नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियामा हुन्छ । जस्तै :

(ग) पुरुष

व्यक्ति सन्दर्भलाई जनाउने व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ । वक्तालाई जनाउने प्रथम पुरुष, सुन्ने स्रोतालाई जनाउने द्वितीय पुरुष र यी दुईभन्दा बाहेक तेस्रो व्यक्तिलाई जनाउने तृतीय पुरुष गरी जम्मा तिन प्रकारका पुरुष हुन्छन् । पुरुषको अभिव्यक्ति सर्वनाम र क्रियापदमा हुन्छ । जस्तै :

प्रथम पुरुष : म चलचित्र हेर्छु ।

हामी चलचित्र हेर्छौं ।

द्वितीय पुरुष : तिमी चलचित्र हेर्छौं ।

तिमीहरू चलचित्र हेर्छौं ।

तृतीय पुरुष : ऊ चलचित्र हेर्छ ।

उनीहरू चलचित्र हेर्छन् ।

विभिन्न भाषाका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठन गर्दा पुरुष भेद छुट्याउन नसकेर त्रुटि गर्न सक्छन् ।

(घ) काल

काल समयको बोध गराउने व्याकरणात्मक कोटि हो । क्रियाबाट सूचित कार्य व्यापारको समयविशेषलाई बुझाउनको लागि कालको प्रयोग हुन्छ । यसको अभिव्यक्ति क्रियामा भएको पाइन्छ । नेपाली व्याकरणमा कालले क्रियाका विभिन्न रूपबाट व्यक्त हुने अवस्था, घटना, प्रक्रिया वा कार्यव्यापारको समयलाई जनाउँछ । धातुसँग कालबोधक सम्बन्ध तत्त्व लागेर क्रियाको रूपायन हुन्छ । यही क्रियाको रूपबाट व्यक्त हुने समय नै काल हो ।

क्रियाको रूपका आधारमा काललाई भूतकाल र अभूतकाल गरी दुई किसिमबाट विभाजन गरिएको छ । भाषिक अभिव्यक्तिका क्रममा बोल्दा वा लेख्दाको क्षणलाई आधार मानेर त्यसभन्दा पूर्वको समय भूतकाल र पछिको समयलाई अभूतकालले जनाइन्छ ।

(अ) भूतकाल

पहिलेको समयलाई जना क्रियाको रूप भूतकाल हो । भूतकालले क्रियाको कार्यव्यापार पहिले नै या बितिसकेको समयमा सम्पन्न भइसकेको कुरालाई जनाउँछ । भूतकाल जनाउनका लागि हिजो, अस्ति, एक वर्षअघि जस्ता समयबोधक क्रियाविशेषण लाग्दछन् ।

जस्तै : हामीले हिजो, अस्ति किताब पढ्यौ ।

: हरि धुरुधुरु रोयो ।

(आ) अभूतकाल

नबितेको समयलाई जनाउने क्रियाको रूप अभूतकाल हो । अभूतकाल भित्र अहिलेको समयलाई बुझाउने वर्तमानकाल, भविष्यत्काल गरी दुई भेद छुट्याउन सकिन्छ । क्रियाका वर्णित कार्य व्यापार अहिले हुने भन्ने बुझाउन प्रयोग हुने क्रियाको

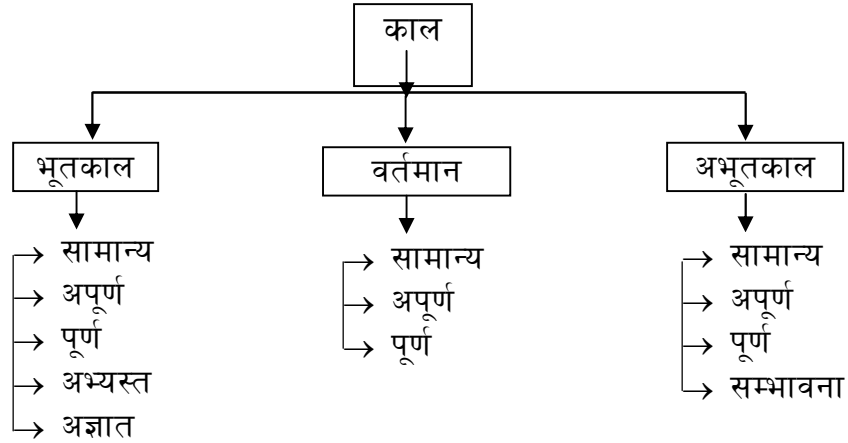
रूप वर्तमान काल हो । वर्तमान कालमा क्रियाको कार्यव्यापार थालिएको हुन्छ तर समाप्ति भएको हुँदैन । नबितेको समयलाई जनाउने क्रियापदमा छ को रूपायन हुन्छ ।

जस्तै : म विद्यालय जान्छु ।

: हरि हाँस्छ ।

(ड) पक्ष

समय विभाजन जनाउने क्रियाको रूपमा काल हो । कुनै समय भित्र हुने, घट्ने वा गरिने क्रियाका कार्यव्यापारको विशेष अवस्थालाई कालले जनाउँदछ । यसको अभिव्यक्ति क्रियापदमा हुन्छ । कालका पक्षहरू निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

अतः काल क्रियासँग सम्बद्ध वाक्य गठनको पक्ष हो र यसले काम कुन कुन समय अवधिमा भयो भन्ने कुरा बताउँछ । नेपाली भाषामा कालअनुसारको क्रियापद प्रयोग गरिन्छ तर दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा काल पक्षमा त्रुटि गर्न सक्छन् ।

(च) आदर

नाम, सर्वनाम, क्रियापदले सङ्केत गर्ने व्यक्तिको सामाजिक इज्जत र प्रतिष्ठा व्यक्त गर्ने शब्द तथा पदको सङ्गतिलाई आदर भनिन्छ । समाजको मर्यादाअनुसार वाक्यमा आदरको व्यवहार गरिन्छ । आदरअनुसार वाक्य गठन गर्दा आदरका तहलाई ध्यान दिनुपर्दछ । आदरको सङ्गतिलाई छोड्यो भने भाषा शिष्ट बन्न सक्दैन । नेपालीमा

शुन्य आदर, सामान्य आदर, उच्च आदर र उच्चतम आदर तहहरू छन् । मूलतः आदरको अभिव्यक्ति सर्वनाम र क्रियामा हुन्छ । जस्तै :

शुन्य आदर	त जा ।
सामान्य आदर	तिमी जाऊ ।
उच्च आदर	तपाईं जानुहोस् ।
उच्चतम आदर	हजुर गइबक्योस् ।

(छ) भाव

एक वाक्यमा भन्नुपर्दा वक्ता वा लेखकका वृत्तिलाई प्रकट गर्ने क्रियाकलापलाई भाव भनिन्छ । भाव क्रियाहरूसँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो । यस कोटिले कामको निश्चितता, अनिश्चितता, आज्ञा, सङ्केत, प्रश्न आदि बुझाउँछ ।

बृहत् नेपाली शब्दकोशमा भावलाई कुनै वस्तु वा विषयका अस्तित्वमा आउने, रहने वा प्रस्तुत हुने स्थिति वा तत्त्व, सत्ता, अस्तित्व नै भाव हो । त्यस्तै अर्का विद्वान् खेम बन्धुका अनुसार क्रियाद्वारा वक्ताको मनोभाव वा मनोवृत्ति जनाउने कोटिलाई भाव वा वृत्ति भनिन्छ । ओम्हा र सुवेदीका अनुसार वक्ताद्वारा व्यक्त आसयलाई भाव वा अर्थ भनिन्छ । अभिव्यक्ति कथनका कुनै न कुनै अर्थ हुन्छ नै । उपर्यक्त भनाइको आशय अनुसार वक्ताले आफ्ना भावना, इच्छा, आज्ञा, सङ्केत, सम्भावना जस्ता भावहरूमध्ये कुनै एकलाई महत्त्वपूर्ण स्थान दिई प्रकट गर्ने रीति वा शैली वा मार्ग नै भाव हो ।

भाषा प्रयोग गर्ने व्यक्ति वा मनशाय बुझाउँदा फेरिने क्रियाको रूपलाई भाव भनिन्छ । अर्को अर्थमा भन्नुपर्दा वक्ता वा लेखकका कृतिलाई प्रकट गर्ने क्रियाकलापलाई भाव भनिन्छ । भावको अभिव्यक्ति क्रियापदको भिन्नताबाट हुन्छ । भावको सङ्गति मिलेन भने वाक्य अनर्थ हुने हुँदा अर्थ वा भावको सङ्गति अनिवार्य मिलेको हुनुपर्दछ । नेपालीमा भावलाई सामान्य, आज्ञा, इच्छा, सम्भावना र सङ्केत गरी पाँच प्रकारमा विभाजन गरिएको पाइन्छ । जसलाई तल स्पष्ट पारिन्छ :

- (अ) **सामान्यार्थ** : वक्ताको सामान्य मनोभाव अभिव्यक्त गर्ने क्रियापदलाई सामान्यार्थ भनिन्छ । जस्तै : म पाठ पढ्छु ।
- (आ) **आज्ञार्थ** : वक्ताको मनोभाव कुनै काम गर्नका लागि आज्ञा/अदेश वा अनुरोधका रूपमा प्रकट गर्ने क्रियापदलाई आज्ञार्थ भनिन्छ । यो द्वितीय पुरुषमा मात्र हुन्छ । जस्तै : तिमी जाऊ । तपाईं भन्नुहोस् ।
- (इ) **इच्छार्थ** : इच्छा, अनुमति, आशिर्वाद, उपदेश, प्रार्थना आदि भावलाई व्यक्त गर्ने क्रियापदलाई इच्छार्थ भनिन्छ । यसको प्रयोग तिनै पुरुषमा गरिन्छ । जस्तै : म खाऊँ । तिमी जाऊ ।
- (ई) **सम्भावनार्थ** : सम्भावना, अनुमान, अङ्कल, अन्दाज आदि अनिश्चयको भाव बुझाउने क्रियापदलाई सम्भावनार्थ भनिन्छ । यसमा कार्य व्यापार हुने र नहुने निश्चित हुँदैन । जस्तै : म जाँच दिउँला । हामी नाचौला । आज पानि पर्ला ।
- (उ) **सङ्केतार्थ** : कार्य र कारण जोडिएर आउने भाव बुझाउने क्रियापदलाई सङ्केतार्थ भनिन्छ । सङ्केतार्थमा एउटाले काम र अर्काले कारण देखाउँछ । जस्तै : तिमी आयौं भने रमाइलो हुन्छ । यसमा रमाइलो हुन कार्य र तिमी आउनु कारण हो ।

(छ) वाच्य सङ्गती

वाक्यमा कर्ता, कर्म र भावका आधारमा क्रियापदको रूप परिवर्तन गर्ने तरिकालाई वाच्य भनिन्छ । कर्ता, कर्म वा भाव (क्रिया) मध्ये एकलाई प्रधान मान्ने व्याकरणात्मक युक्तिलाई वाच्य भनिन्छ । वाच्य सङ्गति पनि वाक्य गठनको महत्त्वपूर्ण आधार भएकाले यसको प्रयोगमा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ । वाच्य तिन प्रकारका छन्, कर्तृवाच्य, भाववाच्य र कर्मवाच्य ।

- (अ) **कर्तृवाच्य** : वाक्यमा कर्ता प्रधान वा वाच्य प्रयोग हुने व्याकरणात्मक युक्तिलाई कर्तृवाच्य भनिन्छ । जस्तै : राम उपन्यास पढ्छ ।
- (आ) **भाववाच्य** : वाक्यमा क्रिया वा क्रियाका भावको प्रधानता रहने युक्तिलाई भाव वाच्य भनिन्छ । जस्तै : तिमीबाट रोइन्छ ।

(इ) कर्म वाच्य : कर्म नै मुख्य भई कर्मकै लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरअनुसार रहेको क्रियापदको रूपलाई कर्मवाच्य भनिन्छ । जस्तै : प्रहरीद्वारा डाकुहरू मारियो ।

सिकारु वा विद्यार्थीहरूले वाक्य गठन गर्दा वाच्य सङ्गतीमा पनि ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ । यद्यपि वाच्यमा ध्यान दिइएन भने त्रुटिहरू प्रशस्त हुन जान्छ ।

२.८ वाक्यगठनसम्बन्धी अध्ययनको आवश्यकता

वाक्य गठनले सिकाइलाई परिपक्व बनाउँछ । किनकी भाषा असीमित व्यवस्थाहरूको व्यवस्था हो । भाषालाई ग्रहण र अभिव्यक्तिगत दृष्टिले आशयपूर्ण र प्रभावकारी बनाउन र सोही अनुरूप वाक्यको उपयोग गर्न सिप हासिल गराउन वाक्य गठन क्षमताको वृद्धि गर्नु भाषा शिक्षणको अनिवार्य कार्य हो । वाक्य गठनसम्बन्धी अध्ययनको आवश्यकता निम्न लिखित रहेका छन् :

(क) वाक्य गठनको आधारभूत कुरा प्रति सचेष्ट गराउन ।

(ख) वाक्य गठनको आधारभूत त्रुटि निराकरण गर्न ।

(ग) विद्यार्थीहरूले सिकेका भाषामा पाइने त्रुटिहरूको निराकरण गर्न ।

(घ) भाषाको प्रभावकारिता एवम् सौन्दर्य खलबलिन नदिन ।

(ङ) सम्बन्धित भाषाका सामान्य विशेषताहरूलाई पहिल्याउन ।

जस्तै : लिङ्ग, वचन, आदर, पुरुष, काल, वाच्य आदि ।

२.९ भाषापाठ्यपुस्तकमा वाक्यगठनको स्थान

भाषा पाठ्यपुस्तक भाषा सिकाइसँग सम्बन्धित हुन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तक र भाषाइतर पाठ्यपुस्तकमा हुने मुख्य भिन्नता भन्नु नै सिप सिकाउनका लागि रहने विषयवस्तुको विविधता हो । कुनै पनि भाषामा भाषा पाठ्यपुस्तकको निर्माण त्यस भाषाको अध्ययन गर्नेहरूलाई सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ जस्ता सिपहरूमा दक्ष बनाउने उद्देश्यले गरिएको हुन्छ (अधिकारी, २०५३ : २००) ।

वाक्यगठन भनेको वाक्यको आधारभूत तहको शिक्षण भएकाले वाक्यका आधारभूत तत्त्व लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, कारक, आदर, वाच्य आदिलाई अलग अलग रूपमा शिक्षण गनुपर्दछ । वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटि इतरमातृभाषी नेपालीका लेखनमा बढी पाइन्छ । अतः वाक्यगठन भाषा पाठ्यपुस्तकको स्तरयुक्तताको पहिचान गराउने एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यो विद्यार्थीको पूर्व शैक्षणिक अनुभवसँग सम्बन्धित हुनुपर्दछ । दैनिक जीवनका भाषिक व्यवहारमा सार्वजनिक ढङ्गले उपयोग हुन सक्ने हुनुपर्दछ । यसका लागि पाठ्यपुस्तकका सबै पाठहरूमा समानुपातिक वाक्यगठनको वितरण र उन्नयन गर्दै लैजाने तरिका अपनाउनु पर्छ । सबै भाषा पाठ्यपुस्तक राम्रो वा नराम्रो के छ भन्ने कुरा त्यसभित्र निहित वाक्यगठनको अवलोकनबाट थाहा पाइने हुँदा त्यसतर्फ सचेत हुन आवश्यक छ । यिनै कुराहरूलाई मध्यनजर राख्दा भाषा पाठ्यपुस्तकमा वाक्यगठनको स्थान अत्यन्तै नजिक देखिन्छ ।

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि

कुनै पनि अनुसन्धानात्मक कार्यलाई प्रभावकारी तवरले अध्ययन गरी गन्तव्यमा पुऱ्याउनका लागि खास किसिमको तौर तरिका वा प्रक्रियाको अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । जसलाई अनुसन्धान विधिको रूपमा लिइन्छ । प्रस्तुत अनुसन्धानमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधि, क्षेत्रीय अध्ययन विधि र नमुना सर्वेक्षण विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

३.१.१ पुस्तकालयीय अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययनमा वाक्यगठनसम्बन्धी सैद्धान्तिक अध्ययनको लागि विभिन्न सन्दर्भ सामग्री, कृति, लेख, रचना, व्याकरणसम्बन्धी पुस्तकहरू, अन्य शोधपत्रहरू अध्ययन गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

३.१.२ क्षेत्रीय अध्ययन विधि

क्षेत्रीय अध्ययन विधिअन्तर्गत सामग्री सङ्कलनको क्रममा आफैँ विभिन्न ठाउँका विद्यालयमा गई विभिन्न स्वतन्त्र लेखन गर्न लगाइएको छ । प्रश्नावली निर्माण गरी उत्तरपुस्तिका परीक्षण पश्चात् त्रुटिको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको छ । सम्बन्धित विद्यालयका विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनका विभिन्न पक्षमा के-कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् भनि त्रुटि क्षेत्र पत्ता लगाइएको छ । विद्यार्थीहरूमा वाक्यगठन क्षमता कस्तो रहेको छ भनी मूल्याङ्कन गरी त्रुटि क्षेत्रको पहिचान गरिएको छ । राजवंशी भाषी विद्यार्थीले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गरिएको छ । क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी विश्वसनीय र वैद्य सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

३.१.३ नमुना सर्वेक्षण विधि

नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा छनोट गरिएको ठाउँमा सम्बन्धित क्षेत्रमा गएर अध्ययन गर्ने काम नमुना सर्वेक्षण विधिमा गरिएको छ । यस विधिमा सम्पूर्ण

जनसङ्ख्यालाई लिन मुस्कल पर्ने हुनाले सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको प्रतिनिधित्व नमुना जनसङ्ख्याबाट गराइएको छ । यस विधिमा सबैभन्दा बढी तथ्याङ्क सङ्कलनलाई जोड दिइएको छ । आफूले छनोट गरेका दसवटा विद्यालयमा गई कक्षा आठमा अध्ययन राजवंशी विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गर्दै एउटा विद्यालयमा जम्मा १० जना विद्यार्थी छनोट गरिएको छ । यसमा पनि राजवंशी विद्यार्थीहरूमध्ये छात्र र छात्रा गरी १० जना रहेका छन् ।

३.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या

प्रस्तुत अध्ययन कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा भापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत सामुदायिक र संस्थागत गरी १० वटा विद्यालयमा अध्ययन गर्ने जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधि नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । मूलतः अनुसन्धान कक्षा आठमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूमा सामुदायिक विद्यालयमध्येबाट २५ छात्र र २५ छात्रा, संस्थागत विद्यालयमध्येबाट २५ छात्र र २५ छात्रा गरी समान प्रतिनिधित्व हुने गरी जनसङ्ख्या छनोट गरिएको छ ।

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू

प्रस्तुत अनुसन्धान पत्र तयार पार्नका लागि निम्नलिखित स्रोतहरू अपनाइएको छ :

३.३.१ प्राथमिक स्रोत

भापा जिल्लाका विद्यालयबाट नमुनामा परेका विद्यार्थीहरूबाट सङ्कलित सामग्रीलाई प्राथमिक स्रोतको रूपमा लिइएको छ ।

३.३.२ द्वितीयक स्रोत

प्रस्तुत अनुसन्धान अध्ययनमा वाक्यगठनसँग सम्बन्धित प्रश्नपत्रहरू, व्याकरण पुस्तकहरू, पाठ्यपुस्तकहरू, पत्रपत्रिकाहरू, शिक्षक, विद्यार्थीहरू द्वितीयक स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

३.४ प्रतिनिधि नमुना

नमुना भन्नाले कुनै वस्तुको गुण, आकार प्रकार आदि जान्नको निम्ति भिकिएको वा बनाइएको सानो अंश हो (नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०६७ : ६६७) । यस अनुसन्धान कार्यमा सम्पूर्ण जनसङ्ख्यामध्येबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी नमुना छनोट गरिएको छ । ठुलो जनसङ्ख्याबाट छनोट गरिएको प्रतिनिधिमूलक समूहलाई नै नमुना भनिन्छ (निउरे, २०६८ : ९०) । यस अनुसन्धान कार्यलाई अगाडि बढाउनको लागि १० वटा विद्यालयमा पाँच वटा सामुदायिक र पाँच वटा संस्थागत गरी जम्मा १०/१० जनाका दरले विद्यार्थीहरूको नमुना छनोट गरिएको छ । जसमा असम्भाव्य नमुना छनोट विधिलाई अनुसरण गरिएको छ । अध्ययनको उद्देश्यअनुसार नमुनाको रूपमा लिइएका सामुदायिक विद्यालयहरूमा श्री शुक्रराज नि.मा.वि., श्री पशुपति उ.मा.वि., श्री मेहन्द्र-रत्न उ.मा.वि., श्री भगवती नि.मा.वि. र श्री सरस्वती उ.मा.वि. रहेका छन् । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयतर्फ ज्योति सेकेन्डरी इङ्लिस स्कुल, ग्लोरी इङ्लिस बोर्डिङ्ग स्कुल, नेशनल म्यारिगोल्ड इङ्लिस स्कुल, प्राज्ञान एकेडेमी प्रा.लि. र विभुती विद्या मन्दिर हाईएर सेकेन्डरी इङ्लिस स्कुल रहेका छन् ।

३.५ सामग्री निर्माण

विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन क्षमताको अध्ययन गरी सामग्री सङ्कलन गरिने भएकाले त्यसैअनुसार सामग्री तयार गर्ने कार्य गरिएको छ । लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित रहेर वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरूको माध्यमबाट क्षमता पहिचान गरिएको छ । वाक्यगठनका माध्यमबाट लेखाइ सिपलाई उजागर गर्ने तरिकाले विद्यार्थीहरूलाई स्वतन्त्र लेखन समेत गराइएको छ । जसमा वाक्यगठनका पक्षहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, भाव, वाच्य र पक्षसम्बन्धी त्रुटिहरू पत्ता लगाइएको छ । वस्तुगत प्रश्नावलीअन्तर्गत बहुवैकल्पिक, खाली ठाउँ भर्ने र सङ्केतका आधारमा कति ठिक कति वेठिक र कुन पक्षमा कति त्रुटि गरे भनी विद्यार्थीको वाक्यगठन क्षमता पहिचान गरिएको छ ।

३.६ परीक्षण

अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्न तयार पारिएका प्रश्नावलीका आधारमा नमुना छनोटमा परेका १० वटा विद्यालयका १०० जना विद्यार्थीहरूको परीक्षण गरिएको छ । उक्त परीक्षामा नमुना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूलाई सम्मिलित गराई परीक्षा सञ्चालन गरिएको छ । परीक्षण सञ्चालन शान्तमय वातावरणमा भएको थियो । विद्यार्थीहरूलाई प्रश्नपत्रमै उत्तर लेख्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो । बहुवैकल्पिक, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, निर्देशनअनुसार वाक्य परिवर्तन गर्ने, ठिक बेठिक प्रश्नका साथै स्वतन्त्र लेखनअन्तर्गत निबन्ध लेखन रहेको थियो ।

३.७ तथ्याङ्क सङ्कलन परीक्षण र तालिकीकरण

विद्यार्थीहरूको परीक्षण कार्यपश्चात् उत्तरकुञ्जका तयार पारी पुस्तिकाहरूको जाँच गरिएको छ । राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूको उत्तरपुस्तिका सङ्कलन गरिएको छ । विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनसम्बन्धी क्षमता अध्ययन शीर्षक भएकाले यसै अनुरूपको उत्तरपुस्तिका शोधनिर्देशकको निर्देशनमा परीक्षण गरिएको छ । विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनसम्बन्धी गर्ने त्रुटि क्षेत्रमध्ये कुन-कुन पक्षमा त्रुटि गरेका छन् सो पहिल्याइएको छ । वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटि हुने पक्षहरूमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, वाक्य, भाव, पक्ष आदिको प्रयोगमा सबैभन्दा बढी कुन पक्षमा गर्दछन् र कुन पक्षमा सबैभन्दा कम त्रुटि गर्दछन् त्यसको परीक्षण गरी तालिकीकरण गरिएको छ । छात्रछात्रा, राजवंशी भाषी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको समेत तुलना गरी कति त्रुटि भयो परीक्षण गरी तालिकीकरण गरिएको छ ।

३.८ तथ्याङ्क व्याख्या र विश्लेषण

भापा जिल्लाका राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट गरी नमुनाका आधारमा त्रुटिहरू पहिचान गरिएको छ । प्रश्नावली निर्माण गरी परीक्षणको आधारमा वाक्यगठन त्रुटिको स्वरूपमा आधारित भई त्रुटिको मात्रा विद्यार्थीको स्तरअनुसार त्रुटिको

लेखाजोखा, त्रुटिका कारणहरूको विश्लेषण, त्रुटिको क्षेत्रको व्याख्या गरिएको छ । खास गरी लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र कालका आधारमा विभाजन गरी उदाहरण स्वरूप प्रस्तुत गरिएको छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र कालमध्ये सबैभन्दा बढी त्रुटिको क्षेत्र पत्ता लगाई तालिकाद्वारा व्याख्या गरिएको छ । सबैभन्दा बढी र कम त्रुटिको क्षेत्र पत्ता लगाई निष्कर्ष निकालिएको छ ।

अध्याय चार

वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको विश्लेषण

४.१ भाषा जिल्लाका राजवंशी भाषी कक्षा आठका विद्यार्थीले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका क्षेत्रहरू

भाषा भनेको विनिमयको साधन हो । भाषाका माध्यमबाट नै मानिसले आफ्ना विचार वा भावलाई अरू व्यक्तिका सामु पुऱ्याउँछ, र अरूका विचार वा भावलाई ग्रहण गर्दछ । यसरी विचार विनिमयका गर्ने क्रममा विभिन्न जातिले विभिन्न भाषाको प्रयोग गर्ने गर्दछ । तर उक्त भाषाको दायरा सीमित हुने हुँदा आफ्नो दैनिक जीवनका आवश्यकता परिपूर्ति गर्न, शिक्षा प्राप्त गर्न, अन्य भाषी वक्तासँग भाषिक व्यवहार आदान प्रदान गर्न नेपाली भाषाकै प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । अथवा बेग्लाबेग्लै मातृभाषी वक्ताले एक आपसमा सम्पर्क गर्दा, कार्यालयीय प्रयोग, शिक्षाको माध्यम, प्रशासनिक कार्य आदिको माध्यम भाषा नेपाली भाषा नै भएकाले विभिन्न त्रुटिहरू गर्दै जानी नजानी भएपनि नेपाली भाषाको प्रयोग गर्ने पर्ने हुन्छ । यसरी दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा स्वभावतः आफ्नो मातृभाषाको विविध पक्षहरूको प्रभाव पर्दछ । भाषाको कथ्य र लेख्य गरी मुख्यतया दुई रूपको प्रयोग हुँदै आएको छ । लेख्य रूपमा वाक्यगठनको उपयुक्त तालमेल हुनु जरुरी छ । दोस्रोभाषीका लेखनमा वाक्यगठनसम्बन्धी बढी त्रुटि पाइन्छ । यसरी भएको त्रुटिलाई शिक्षणका विशेष उपाए अपनाएर सञ्चाउन सकिन्छ ।

त्रुटि सिकाइ प्रक्रियाको स्वभाविक र महत्त्वपूर्ण अङ्ग हो । कुनै पनि काम गर्दा मानिसले त्रुटि गर्नु स्वभाविक मानिन्छ । भाषा सिकाइमा पनि त्रुटि महत्त्वपूर्ण प्रक्रियाका रूपमा पर्दछ । भाषा त्रुटिपूर्ण भएमा कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो ज्ञान, क्षमता प्रदर्शन गर्न सक्दैन । तसर्थ भाषामा भएका त्रुटिहरू पहिचान गर्नु आवश्यक देखिन्छ । त्यसैले यहाँ कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशीभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

वाक्यगठनअन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव, वाच्य र आदरजस्ता सातवटा पक्षहरूको खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, सही उत्तर छान्ने लेख्ने, ठिक-

बेठिक छुट्याउने, ठिक उत्तरमा रेजा चिन्ह लगाउने र कोष्ठकमा दिएको निर्देशनअनुसार वाक्य परिवर्तन गर्ने जस्ता वस्तुगत प्रश्न दश/दश वाक्यमा एक/एक अनुच्छेद लेख्ने भनेर स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी विषयगत प्रश्न सोधिएको छ । भापा जिल्लाको राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरू उल्लेख्य रूपमा पठनपाठन गर्ने पाँचवटा संस्थागत र पाँचवटा सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत ५० जना छात्र र ५० जना छात्र गरी जम्मा १०० जना राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूलाई परीक्षणमा लिइएको छ । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थी र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गरिएको छ । त्यसपछि राजवंशी ५० छात्र र ५० छात्राले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण पनि गरिएको छ । जुन विश्लेषण निम्नानुसार छ :

४.१.१ वचनगत त्रुटिको विश्लेषण

एक वा अनेक छुट्याउने शब्दको नाम वचन हो । वचन सामान्यतया सङ्ख्यासँग सम्बन्धित वाक्यगठनको एक महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । भापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूसँग लिएको वचन पक्षको प्रश्नावली परीक्षणअनुसार उनीहरूले कति प्रश्नको सही जवाफ दिए तथा कति त्रुटि गरेका छन् जसको विश्लेषण निम्न तालिकामा गरिएको छ :

तालिका नं. १

वचनगत त्रुटिको विश्लेषण

विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने	छवटा प्रश्न मिलाउने	सातवटा प्रश्न मिलाउने	आठअटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	-	-	१	३	६	३	१७	१८	२
छात्रा	-	१	६	९	३	१	६	१७	७
जम्मा	-	१	७	१२	९	४	२३	३५	९

वचन पक्षसँगसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि जम्मा ८ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा १ वटा मिलाउने छात्र २ जना, छात्रा ७ जना जम्मा ९ जनाले ८ वटा

प्रश्न मिलाए । ७ वटा प्रश्न मिलाउने छात्र १८ र छात्रा १७ जना गरी जम्मा ३५ जनाले ७ वटा प्रश्न मिलाए । ६ वटा प्रश्न मिलाउनेमा छात्र १७ र छात्रा ६ गरी जम्मा २३ जनाले मिलाए । ५ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ३ छात्र र १ छात्रा गरी ४ जनाले, ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ३ छात्र र ९ छात्रा गरी १२ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १ छात्र र ६ छात्रा गरी जम्मा ७ जना, १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा जम्मा १ जना छात्र र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने विद्यार्थी नै थिएनन् । समग्रमा छात्राभन्दा छात्र वचनसम्बन्धी क्षमतामा राम्रो रहेको पाइयो ।

४.१.२ लिङ्गगत त्रुटिको विश्लेषण

भाले वा पोथी जातिलाई बुझाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई लिङ्ग भनिन्छ । नेपाली भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी दुई किसिमका लिङ्गको व्यवस्था गरिएको छ । मानवीय प्राणीमा मात्र लिङ्गभेद देख्न सकिन्छ भने अमानवीय वस्तुलाई पनि पुलिङ्ग क्रियापदकै प्रयोग गरिन्छ । कर्ताको लिङ्गअनुसार क्रियापद मिल्नुलाई लिङ्गका आधारमा पदसङ्गति भनिन्छ । यदि कर्ता र क्रियापदको लिङ्गसम्बन्धी त्रुटि मानिन्छ । प्रस्तुत शोध अध्ययनमा राजवंशी भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको वाक्यगठनको लिङ्ग पक्षमा लिएको प्रश्नावली परीक्षणअनुसार उनीहरूले के कति त्रुटि गरेका छन्, कति सही जवाफ दिएका छन् जसको विश्लेषण निम्न तालिकाबाट गरिएको छ :

तालिका नं. २

लिङ्गगत त्रुटिको विश्लेषण

विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	-	३	११	८	१४	१४
छात्रा	-	४	३	११	१६	१६
जम्मा	-	७	१४	१९	३०	३०

लिङ्गगतसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि जम्मा ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा ५ वटै प्रश्न मिलाउने १४ छात्र र १६ छात्रा गरी जम्मा ३० जना विद्यार्थी थिए ।

४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १४ छात्र र १६ छात्रा गरी जम्मा ३० जना थिए, ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ८ छात्र र ११ छात्रा गरी जम्मा १९ जना विद्यार्थी भए । त्यस्तै २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ११ छात्र, ४ छात्रा गरी १४ जना थिए, १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ३ छात्रा र ४ छात्रा गरी जम्मा ७ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा कोही पनि थिएनन् । समग्रमा भन्दा छात्रको तुलनामा छात्राको लिङ्गगत क्षमता बढी रहेको पाइयो ।

४.१.३ पुरुषगत त्रुटिको विश्लेषण

भाषिक व्यवहार गर्दा बोल्ने वक्ता, सुन्ने श्रोता र अर्को जसका बारेमा कुरा गरिन्छ, गरी तिनै पक्षलाई बुझाउने व्याकरणिक कोटिहरूलाई पुरुष भनिन्छ । कर्ता पहिलो पुरुषको हुँदा क्रिया पनि पहिलो पुरुषकै हुनुपर्दछ र कर्ता दोस्रो वा तेस्रो जुन पुरुषको हो सोहीअनुसारको क्रियापदको प्रयोग गर्नुपर्दछ । यदी कर्ता र क्रिया फरक फरक पुरुषको प्रयोग गरिएमा त्यसलाई पुरुषसम्बन्धी त्रुटि भनिन्छ । प्रस्तुत शोध अध्ययनमा राजवंशी भाषी विद्यार्थीले नेपाली वाक्यगठनको पुरुष पक्षमा लिएको प्रश्नावली परीक्षणअनुसार उनीहरूले के कति त्रुटि गरेका छन् र कति सही जवाफ दिएका छन् जसको विश्लेषण निम्न तालिकाबाट गरिएको छ :

तालिका नं. ३

पुरुषगत त्रुटिको विश्लेषण

विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने	छवटा प्रश्न मिलाउने	सातवटा प्रश्न मिलाउने	आठवटा प्रश्न मिलाउने	नौवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	२	७	१	९	१०	५	६	३	५	२
छात्रा	१	५	३	८	१३	४	४	४	४	४
जम्मा	३	१२	४	१७	२३	९	१०	७	९	६

पुरुष पक्षसँगसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि जम्मा ९ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा ९ वटा प्रश्न मिलाउने २ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा ६ जना, ८ वटा प्रश्न मिलाउने ५ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा ९ जना, ७ वटा प्रश्न मिलाउने ३ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा ७ जना, ६ वटा प्रश्न मिलाउने ६ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा १०

जना, ५ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ५ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा ९ जना र ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १० छात्र र १३ छात्रा गरी जम्मा २३ जना, ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ९ छात्र र ८ छात्रा गरी जम्मा १७ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ४ जना, १ मात्र प्रश्न मिलाउनेमा ७ छात्र र ५ छात्रा गरी जम्मा १२ जना र कतिपनि प्रश्न नमिलाउने २ छात्र र १ छात्रा थिए । समग्रमा छात्रभन्दा छात्राको पुरुषसम्बन्धी क्षमता बढी रहेको पाइयो ।

४.१.४ कालगत त्रुटिको विश्लेषण

कर्ताले गरेको काम वा घटनाले समयलाई सङ्केत गर्ने व्याकरणात्मक कोटिलाई काल भनिन्छ । कालले क्रियाको कार्य व्यापार घटना वा अभिव्यक्तिको समयलाई निर्धारण गर्दछ । भाषाको शुद्ध अर्थपूर्ण प्रयोग गर्नका लागि प्रयोगकर्ताले क्रियापदको कालको सङ्गति पनि मिलाउनु आवश्यक छ । यदि क्रियाको कालको सङ्गति मिलेन भने त्यसलाई त्रुटि भनिन्छ । भाषा जिल्लामा कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषीले नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्ने कालगत त्रुटिको विश्लेषणलाई निम्न तालिकाबाट प्रष्ट पारिएको छ :

तालिका नं. ४

कालगत त्रुटिको विश्लेषण

विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	३	२०	५	१०	१०	२
छात्रा	२	२०	८	९	८	३
जम्मा	५	४०	१३	१९	१८	५

कालगतसम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण जाँच गर्नका लागि जम्मा ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा ५ वटा प्रश्न मिलाउने छात्रको सङ्ख्या २ र छात्राको सङ्ख्या ३ गरी जम्मा ५ जना, ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १० छात्र र ८ छात्रा गरी जम्मा १८ जना, ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १० छात्र र ९ छात्रा गरी १९ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ५

छात्र र ८ छात्रा गरी जम्मा १३ जना, १ वटा मात्र प्रश्न मिलाउनेमा २० छात्र र २० छात्रा गरी जम्मा ४० जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा ३ छात्र र २ छात्रा गरी जम्मा ५ जना रहेको पाइयो । समग्रमा छात्र र छात्रा दुबैको कालसम्बन्धी त्रुटिको क्षमता लगभग समान रहेको पाइयो ।

४.१.५ आदरगत त्रुटिको विश्लेषण

वक्ता, श्रोता र सन्दर्भ व्यक्तिका बिचका सामाजिक सम्बन्ध निर्देश गर्ने व्याकरणिक एकाइलाई आदर भनिन्छ । नेपाली भाषामा उपयुक्त आदर सङ्गति नहुनु त्रुटिपूर्ण हुनु हो । अतः राजवंशी भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको आदर पक्षमा गरेका त्रुटिलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका नं. ५

आदरगत त्रुटिको विश्लेषण

विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	२	१	१	२७	१८	१९
छात्रा	-	१	४	१०	९	२६
जम्मा	२	२	५	३७	२७	४५

आदरगतसम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण जाँच गर्नका जम्मा ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा ५ वटा प्रश्न मिलाउने १९ छात्र र २६ छात्रा गरी जम्मा ४५ जना, ४ वटा प्रश्न मिलाउने १८ छात्र र १९ छात्रा गरी जम्मा २७ जना, ३ वटा प्रश्न मिलाउने २७ छात्र र १० छात्रा गरी जम्मा ३७ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउने १ छात्र र १ छात्रा गरी जमा २ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा २ छात्रा रहेको पाइयो । समग्रमा आदरसम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषणमा छात्रभन्दा छात्राको क्षमता राम्रो देखियो ।

४.१.६ भावगत त्रुटिको विश्लेषण

वाक्यमा प्रयोग हुने क्रियापदले बुझाउने आशय मनोवृत्ति वा मनोभावलाई बुझाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई भाव भनिन्छ । यसले वक्ताको आशयलाई बुझाउँछ । नेपाली भाषाको शुद्ध प्रयोगका लागि भावगत सङ्गति मिल्नु अपरिहार्य हुन्छ । भाषा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनको भावअन्तर्गत गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषणलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ६

भावगत त्रुटिको विश्लेषण

विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	३२	९	९
छात्रा	२९	१४	७
जम्मा	६१	२३	१६

भावसम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण जाँच गर्नका लागि जम्मा २ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा २ वटा प्रश्न मिलाउने विद्यार्थी सङ्ख्या ९ छात्र र ७ छात्रा गरी १६ जना र १ वटा मात्र प्रश्न मिलाउने विद्यार्थीको सङ्ख्या ९ छात्र र १४ छात्रा गरी जम्मा २३ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३२ छात्र र २९ छात्रा गरी जम्मा ६१ जना रहेको पाइयो । समग्रमा वाच्यसम्बन्धी त्रुटी विश्लेषणको क्षमता छात्र र छात्राको समान रहेको पाइयो ।

४.१.७ वाच्यगत त्रुटिको विश्लेषण

क्रियाको विषय कर्ता, कर्म वा भावलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटी वाच्य हो । यसले वाक्यमा नामिक पद र क्रियाको सम्बन्धलाई जनाउँछ । राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाच्य पक्षसँग सम्बन्धित विश्लेषणलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ७

वाच्यगत त्रुटिको विश्लेषण

विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	२८	१३	५	४
छात्रा	२६	१२	१०	२
जम्मा	५४	२५	१५	६

वाच्यसम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण जाँच गर्नका लागि जम्मा ३ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा ३ वटा प्रश्न मिलाउने विद्यार्थीको सङ्ख्या ४ छात्र र २ छात्रा गरी जम्मा ६ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउने विद्यार्थी सङ्ख्या ५ छात्र र १० छात्रा गरी १५ जना र १ वटा मात्र प्रश्न मिलाउने विद्यार्थीको सङ्ख्या १३ छात्र र १२ छात्रा गरी जम्मा २५ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २८ छात्र र २६ छात्रा गरी जम्मा ५४ जना रहेको पाइयो । समग्रमा वाच्यसम्बन्धी त्रुटी विश्लेषणको क्षमता छात्र र छात्राको समान रहेको पाइयो ।

४.२ वाक्यगठनसम्बन्धी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको तुलनात्मक अध्ययन

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयहरूको भौतिक, आर्थिक र शैक्षिक आदि वातावरणले गर्दा भाषामा पनि प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष प्रभाव पारिने रहेको हुन्छ । संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको भाषासम्बन्धी फरक तरिकाले अथवा उस्तै प्रकारले पनि भाषाको विकास भइरहेको हुन सक्छ, जसलाई अदृश्य विविध तत्त्वहरूको प्रभाव पारिरहेका हुन्छन् । त्यसकारण वाक्यगठनसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका क्षमतालाई तल उल्लेख गरिएको छ ।

४.२.१ वचनसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

नेपाली भाषामा वाक्यगठनका विविध पक्षहरूमध्ये वचन पक्ष पनि एक हो । वचन पक्षसँग सम्बन्धित सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमतालाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ८

वचनसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

संस्थागत									
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने	छवटा प्रश्न मिलाउने	सातवटा प्रश्न मिलाउने	आठवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	-	-	-	२	२	१	५	१३	२
छात्रा	-	-	-	-	-	-	४	१४	७
जम्मा	-	-	-	२	२	१	९	२७	९

सामुदायिक									
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने	छवटा प्रश्न मिलाउने	सातवटा प्रश्न मिलाउने	आठवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	-	-	-	२	५	२	१२	५	-
छात्रा	-	३	३	९	३	१	२	३	-
जम्मा	-	३	३	११	८	३	१४	८	-

वचनसम्बन्धी क्षमता जाँच गर्नका लागि जम्मा ८ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा संस्थागत विद्यालयका २ जना छात्र र ७ जना छात्रा गरी जम्मा ९ जना विद्यार्थीले ८ वटा प्रश्न मिलाएका थिए । ७ वटा प्रश्न मिलाउने १३ छात्र र १४ छात्रा गरी जम्मा २७ जना, ६ वटा प्रश्न मिलाउने ५ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा ९ जना, ५ प्रश्न मिलाउने १ छात्र, ४ वटा प्रश्न मिलाउने २ छात्र, ३ वटा प्रश्न मिलाउने २ छात्र, २, १ र ० वटा प्रश्न मिलाउने कुनै विद्यार्थी थिएनन् ।

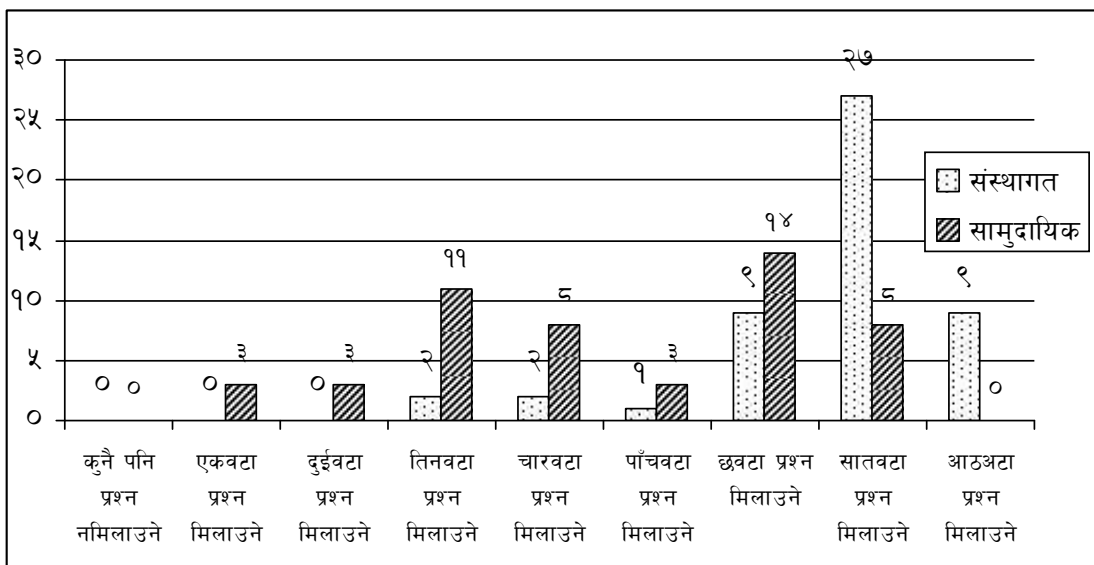
त्यस्तै सामुदायिक विद्यालयका ८ वटै प्रश्न मिलाउने विद्यार्थी नै थिएनन् । ७ वटा प्रश्न ५ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ८ जनाले मिलाए । ६ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १२ छात्र र २ छात्रा गरी जम्मा १४ जना विद्यार्थी रहेको पाइन्छ । ५ वटा प्रश्न मिलाउनेमा २ छात्र र १ छात्रा गरी जम्मा ३ जना, ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ५ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ८ जना, ३ वटा प्रश्न मिलाउने १ छात्र र ९ छात्रा गरी जम्मा १० जना, २ वटा प्रश्न मिलाउने ३ छात्रा, १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ३ छात्रा र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने छात्र/छात्रा थिएनन् ।

समग्रमा संस्थागत विद्यालयका छात्रभन्दा छात्राको राम्रो क्षमता देखियो । सामुदायिक विद्यालयका छात्रभन्दा छात्राको राम्रो क्षमता देखियो । संस्थागत विद्यालयका छात्रभन्दा सामुदायिक छात्रको कमजोर स्थिति र संस्थागत विद्यालयका छात्राभन्दा सामुदायिक विद्यालयका छात्राको स्थिति कमजोर देखियो । सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीभन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको वचनसम्बन्धी क्षमता राम्रो देखियो ।

वचनसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा देखाउन सकिन्छ :

स्तम्भ चित्र नं. १

वचनसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

४.२.२ लिङ्गसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

नेपालीमा पोथी वा स्त्रीजातिलाई जनाउने स्त्रीलिङ्ग र भाले वा पुरुष जातिलाई जनाउने पुलिङ्ग गरी दुई किसिमका लिङ्गहरू छन् । लिङ्गको अभिव्यक्ति नाम, विशेषण, क्रियापदमा हुन्छ । यस्तो अभिव्यक्तिमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमतालाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ९

लिङ्गसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

संस्थागत						
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	-	१	२	३	१०	९
छात्रा	-	-	-	३	९	१३
जम्मा	-	१	२	६	१९	२२

सामुदायिक						
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	-	२	९	५	४	५
छात्रा	-	४	३	८	७	३
जम्मा	-	६	१२	१३	११	८

लिङ्गसम्बन्धी क्षमता जाँच गर्नका लागि जम्मा ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । संस्थागत विद्यालयका ९ छात्र र १३ छात्रा गरी जम्मा २२ जनाले ५ वटा प्रश्न मिलाएका थिए । ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १० छात्र र ९ छात्रा गरी जम्मा १९ जना, ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ३ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ६ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा जम्मा २ छात्रा र १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा जम्मा १ छात्र तथा कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा कोही थिएनन् ।

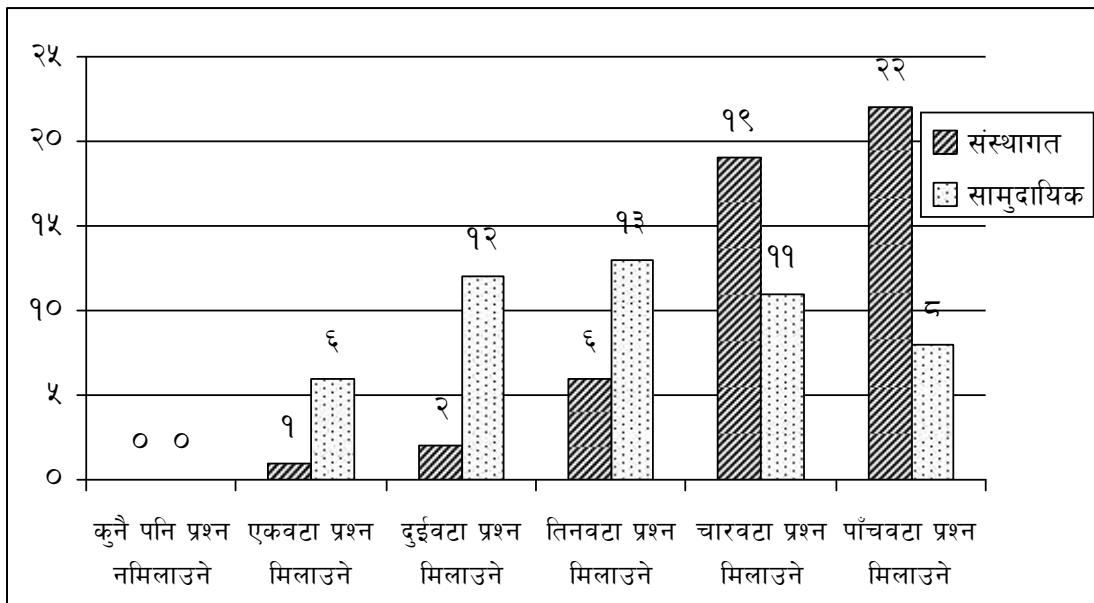
सामुदायिक विद्यालयमा ५ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ८ जना विद्यार्थीले ५ वटा प्रश्न मिलाएका थिए । ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ४ छात्र र ७ छात्रा गरी जम्मा ११ जना विद्यार्थी थिए । ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ५ छात्र र ८ छात्रा गरी जम्मा १३ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ९ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा १२ जना, १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा २ छात्र र ४ छात्रा जम्मा ६ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा विद्यार्थी नै थिएनन् ।

समग्रमा संस्थागत विद्यालयका छात्रभन्दा छात्राको र सामुदायिक विद्यालयको छात्र छात्राको बराबर क्षमता भएको देखियो । सामुदायिक विद्यालयको छात्राभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्राको राम्रो क्षमता साथै सामुदायिक विद्यालयका छात्रभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रको राम्रो क्षमता देखियो । त्यसैले सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीभन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको लिङ्गगत त्रुटिसम्बन्धी क्षमता राम्रो भएको देखियो ।

लिङ्गसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा देखाउन सकिन्छ :

स्तम्भ चित्र नं. २

लिङ्गसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

४.२.३ पुरुषसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

वाक्यगठनका विविध पक्षहरूमध्ये पुरुषसम्बन्धी क्षमता पनि एक हो । लिखित अभिव्यक्तिद्वारा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पुरुषगत त्रुटिको क्षमतालाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका नं. १०

पुरुषसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

संस्थागत										
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने	छवटा प्रश्न मिलाउने	सातवटा प्रश्न मिलाउने	आठवटा प्रश्न मिलाउने	नौवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	१	-	१	२	२	३	६	३	९	२
छात्रा	-	-	-	१	८	१	४	३	४	४
जम्मा	१	-	१	३	१०	४	१०	६	९	५

सामुदायिक										
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने	छवटा प्रश्न मिलाउने	सातवटा प्रश्न मिलाउने	आठवटा प्रश्न मिलाउने	नौवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	१	७	-	७	८	२	-	-	-	-
छात्रा	१	५	३	७	५	३	-	१	-	-
जम्मा	२	१२	३	१४	१३	५	-	१	-	-

पुरुषसम्बन्धी क्षमता जाँच गर्नका लागि जम्मा ९ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा २ जना छात्र र ४ जना छात्रा गरी जम्मा ६ जना विद्यार्थीले ९ वटा प्रश्न मिलाएका थिए । ८ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ५ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा ९ जनाले ७ वटा प्रश्न मिलाउने ३ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ६ जना, ६ वटा प्रश्न मिलाउने ६ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा १० जना, ५ वटा प्रश्न मिलाउने ३ छात्र र १ छात्रा, ४ वटा प्रश्न मिलाउने २ छात्र र ८ छात्राले, ३ वटा प्रश्न मिलाउने २ छात्र १ छात्रा गरी जम्मा

३ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउने १ छात्रा, १ वटा प्रश्न मिलाउने कुनै पनि विद्यार्थी थिएनन् भने कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने भने १ छात्र पाइयो ।

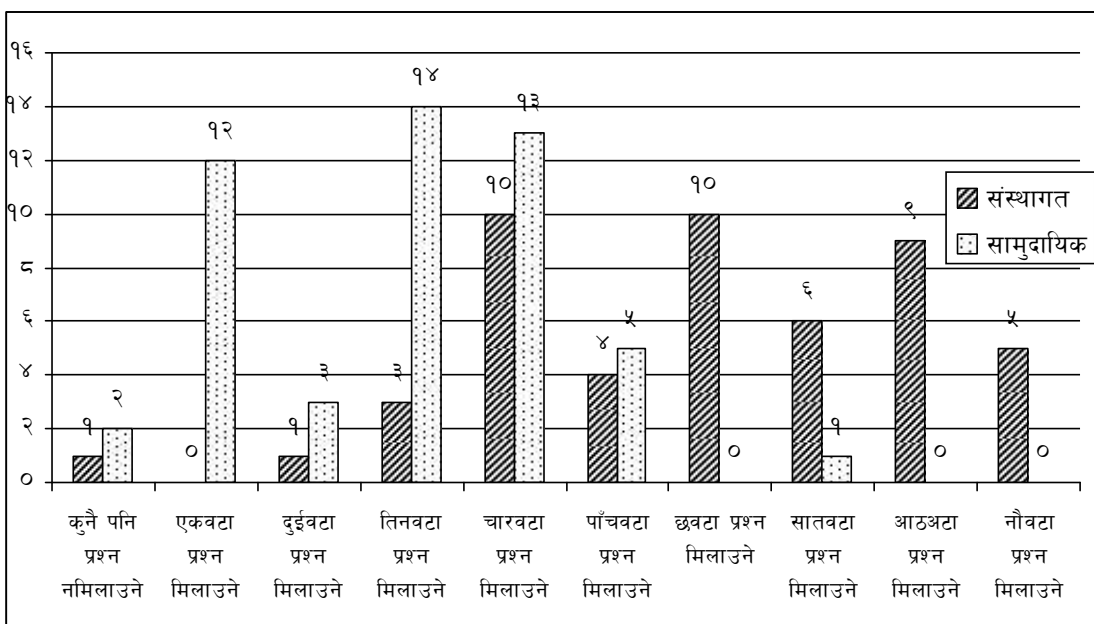
त्यस्तै सामुदायिक विद्यालयका ९, ८, ६ वटा प्रश्न मिलाउने कुनै पनि विद्यार्थी पाइएन । ७ वटा प्रश्न मिलाउने १ जना छात्रा, ५ वटा प्रश्न मिलाउने २ छात्र र ३ छात्रा, ४ वटा प्रश्न मिलाउने ८ छात्र र ५ छात्रा, ३ वटा प्रश्न मिलाउने ७ छात्र र ७ छात्रा, २ वटा प्रश्न मिलाउने ३ छात्रा, १ वटा प्रश्न मिलाउने ७ छात्र र ५ छात्राले र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा १/१ जना छात्र र छात्रा रहेको पाइयो ।

समग्रमा सामुदायिक विद्यालयका छात्रभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रको, सामुदायिक विद्यालयको छात्राभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्राको तथा सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयको पुरुषसम्बन्धी क्षमता राम्रो देखियो । संस्थागत विद्यालयमा र सामुदायिक विद्यालय दुबैमा छात्रभन्दा छात्राको पुरुष क्षमता राम्रो देखियो ।

पुरुषसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा देखाउन सकिन्छ :

स्तम्भ चित्र नं. ३

पुरुषसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

४.२.४ कालसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

विद्यार्थीहरूले लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरमा जस्तै कालमा पनि आफ्नो क्षमता अभिव्यक्ति गरेका छन् । त्यसैले सम्बन्धित सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमतालाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ११

कालसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

संस्थागत						
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	१	९	-	७	६	२
छात्रा	१	५	४	६	५	३
जम्मा	२	१४	४	१३	११	५

सामुदायिक						
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	२	११	५	३	४	-
छात्रा	१	१४	४	३	३	-
जम्मा	३	२५	९	६	७	-

कालसम्बन्धी क्षमता जाँच गर्नका लागि जम्मा ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । संस्थागत विद्यालयका २ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ५ जनाले ५ वटै प्रश्न मिलाएका थिए । ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ६ छात्र र ५ छात्रा गरी जम्मा ११ जना, ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ७ छात्र र ६ छात्रा गरी जम्मा १३ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा जम्मा ४ छात्रा र १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ९ छात्र र ५ छात्रा गरी जम्मा १४ छात्र र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा १/१ जना छात्र र छात्रा रहेको पाइयो ।

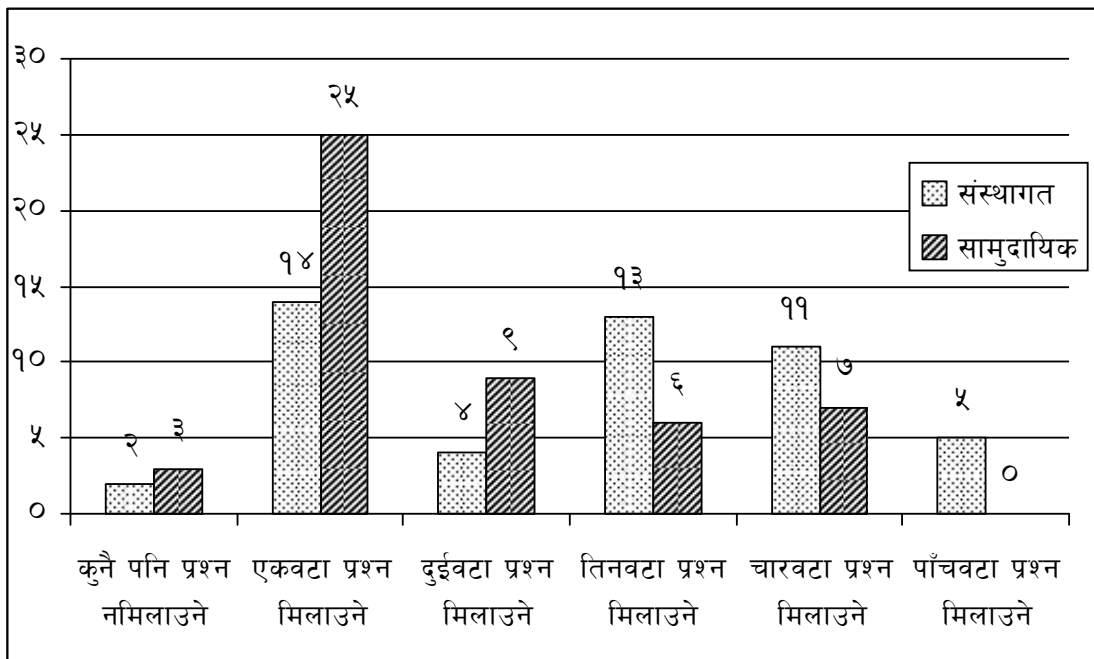
सामुदायिक विद्यालयमा कुनै पनि विद्यार्थीले ५ वटा प्रश्न मिलाएका थिएनन् । ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ४ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ७ जना विद्यार्थी थिए । ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ३ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ६ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ५ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा ९ जना, १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ११ छात्र र १४ छात्रा जम्मा २५ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा २ छात्र र १ छात्रा गरी जम्मा ३ जना थिए ।

समग्रमा सामुदायिक विद्यालयका छात्रभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्र, सामुदायिक विद्यालयका छात्राभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रा र सामुदायिक विद्यालयका छात्रछात्राभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रछात्राको कालसम्बन्धी क्षमता राम्रो भएको पाइयो । संस्थागत र सामुदायिक दुबै विद्यालयका छात्र र छात्राको उस्तै उस्तै कालसम्बन्धी क्षमता भएको देखियो ।

कालसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा देखाउन सकिन्छ :

स्तम्भ चित्र नं. ४

कालसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

४.२.५ आदरसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

राजवंशी भाषामा आदरको नेपालीमा जस्तो व्यवस्था नभएका कारण आफ्नै भाषाअनुसार आदरसम्बन्धी क्षमता विद्यार्थीले जनाएका छन् । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको आदरसम्बन्धी क्षमतालाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका नं. १२

आदरसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

संस्थागत						
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	२	-	-	२	७	१४
छात्रा	-	-	१	१	२	२१
जम्मा	२	-	१	३	९	३५

सामुदायिक						
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	-	१	१	७	११	५
छात्रा	-	१	३	९	७	५
जम्मा	-	२	४	२६	१८	१०

आदरसम्बन्धी क्षमता जाँच गर्नका लागि जम्मा ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा संस्थागत विद्यालयका १४ छात्र र २१ छात्रा गरी जम्मा ३५ जनाले ५ वटा प्रश्न, ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ७ छात्र र २ छात्रा गरी जम्मा ९ जना, ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा २ छात्र र १ छात्रा गरी जम्मा ३ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा जम्मा १ छात्र १ छात्रा गरी जम्मा २ जना, १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा कोही पनि थिएनन् भने कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा २ जना छात्रा थिए ।

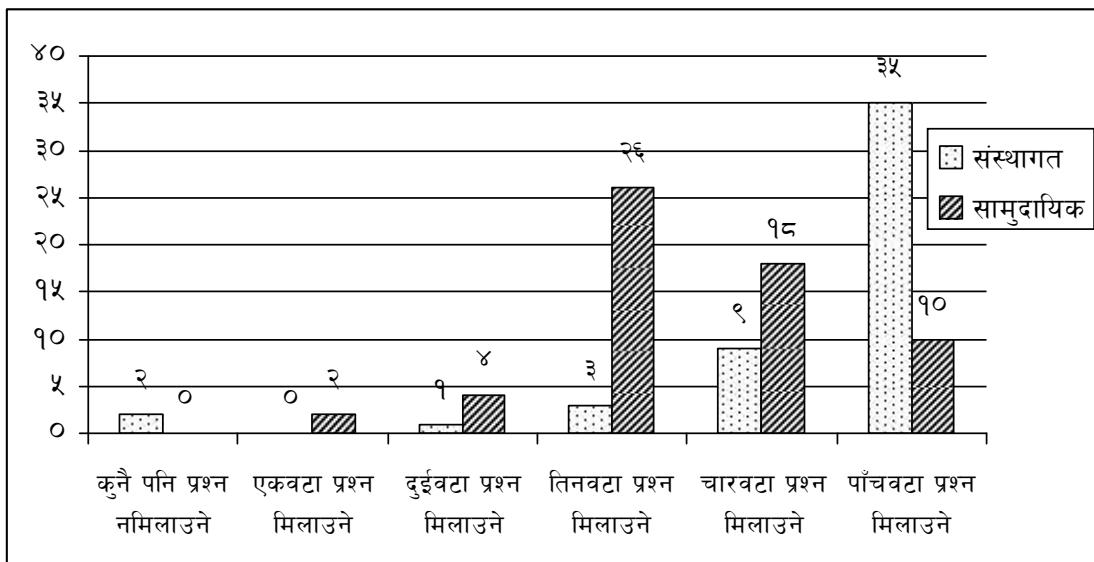
सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थीले ५ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ५/५ जना छात्र र छात्रा, ४ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ११ छात्र र ७ छात्रा गरी जम्मा १८ जना विद्यार्थी थिए । ३ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ७ छात्र र ९ छात्रा गरी जम्मा १६ जना, २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १ छात्र र ३ छात्रा गरी जम्मा ४ जना, १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा १/१ छात्र र छात्रा थिए भने कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा कोही पनि थिएनन् ।

समग्रमा सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रछात्राको आदरसम्बन्धी क्षमता राम्रो देखियो । सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्राको राम्रो साथै सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रको राम्रो क्षमता देखियो । त्यस्तै संस्थागत विद्यालयको छात्रभन्दा छात्राको क्षमता र सामुदायिक विद्यालयका छात्राभन्दा छात्रको आदरसम्बन्धी क्षमता राम्रो देखियो ।

आदरसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा देखाउन सकिन्छ :

स्तम्भ चित्र नं. ५

आदरसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

४.२.६ वाच्यसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

वाच्य परिवर्तन गर्दा वाक्यको सामान्य अर्थमा कुनै परिवर्तन आउँदैन तर यसलाई अभिव्यक्ति गर्ने तरिका फरक फरक हुन्छ । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको वाच्यसम्बन्धी क्षमतालाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका नं. १३

वाच्यसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

संस्थागत				
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	१३	३	५	४
छात्रा	९	४	१०	२
जम्मा	२२	७	१५	६

सामुदायिक				
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	१५	८	-	-
छात्रा	१७	१०	-	-
जम्मा	३२	१८	-	-

वाच्यसम्बन्धी क्षमता जाँच गर्नका लागि जम्मा ३ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । संस्थागत विद्यालयका ४ छात्र र २ छात्रा गरी जम्मा ६ जना ३ वटा प्रश्न मिलाउने थिए भने २ वटा प्रश्न मिलाउनेमा जम्मा ५ छात्र र १० छात्रा गरी जम्मा १५ जना, १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ३ छात्र र ४ छात्रा गरी जम्मा ७ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा १३ छात्र र ९ छात्रा गरी जम्मा २२ जना रहेको पाइयो ।

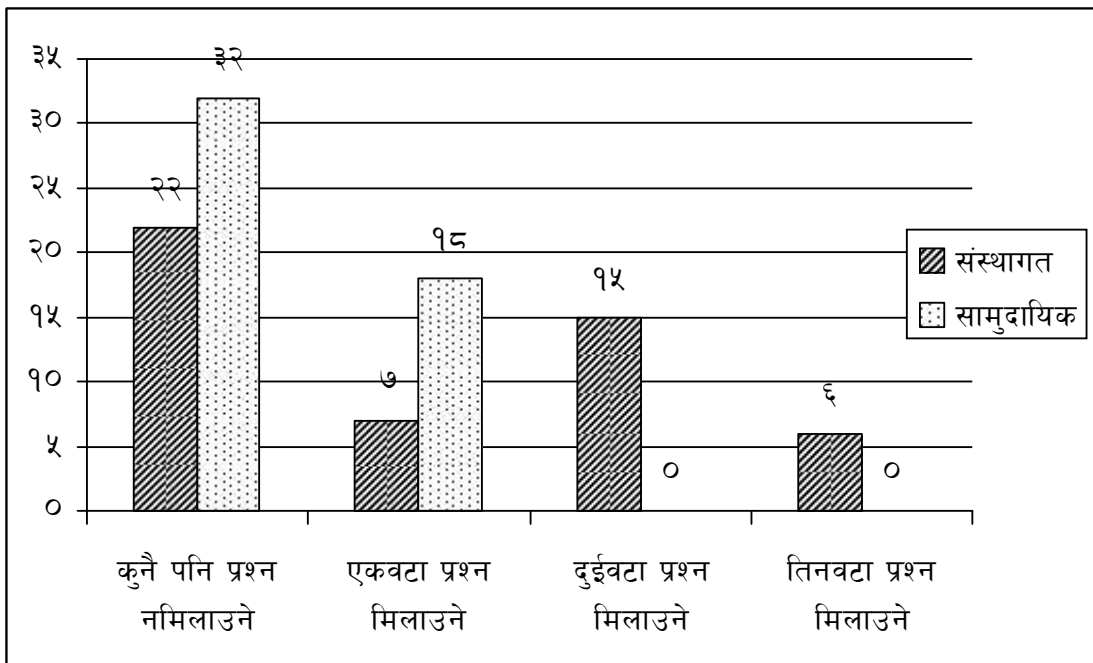
सामुदायिक विद्यालयमा कुनै पनि विद्यार्थीले ३ र २ वटा प्रश्न मिलाएका थिएनन् भने १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ८ छात्र र १० छात्रा जम्मा १८ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा १५ छात्र र १७ छात्रा गरी जम्मा ३२ जना थिए ।

समग्रमा सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको वाच्यसम्बन्धी क्षमता राम्रो देखियो । संस्थागत विद्यालयका छात्र र छात्रा दुबैको क्षमता उस्तै देखिनुका साथै सामुदायिक विद्यालयका छात्रभन्दा छात्राको क्षमता प्रवल देखियो साथै संस्थागत विद्यालयका छात्रभन्दा सामुदायिक विद्यालयका छात्रको स्थिति कमजोर देखियो साथै छात्रामा पनि त्यही स्थिति देखियो ।

वाच्यसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा देखाउन सकिन्छ :

स्तम्भ चित्र नं. ६

वाच्यसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

४.२.७ भावसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

क्रियाको अर्थ नै भाव हो । जुन भाषा प्रयोग गर्ने व्यक्तिको मनशायसँग सम्बन्धित छ । भावपक्षहरूसँग सम्बन्धित सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमतालाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका नं. १४

भावसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

संस्थागत			
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	१३	३	९
छात्रा	१०	८	७
जम्मा	२३	११	१६

सामुदायिक			
विद्यार्थी	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने
छात्र	१९	६	-
छात्रा	१९	६	-
जम्मा	३८	१२	-

भावसम्बन्धी क्षमता जाँच गर्नका लागि जम्मा २ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । संस्थागत विद्यालयका ९ छात्र र ७ छात्रा गरी जम्मा १६ जना २ वटा प्रश्न मिलाउने थिए भने १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ३ छात्र र ८ छात्रा गरी जम्मा १ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा १३ छात्र र १० छात्रा गरी जम्मा २३ जना रहेको पाइयो ।

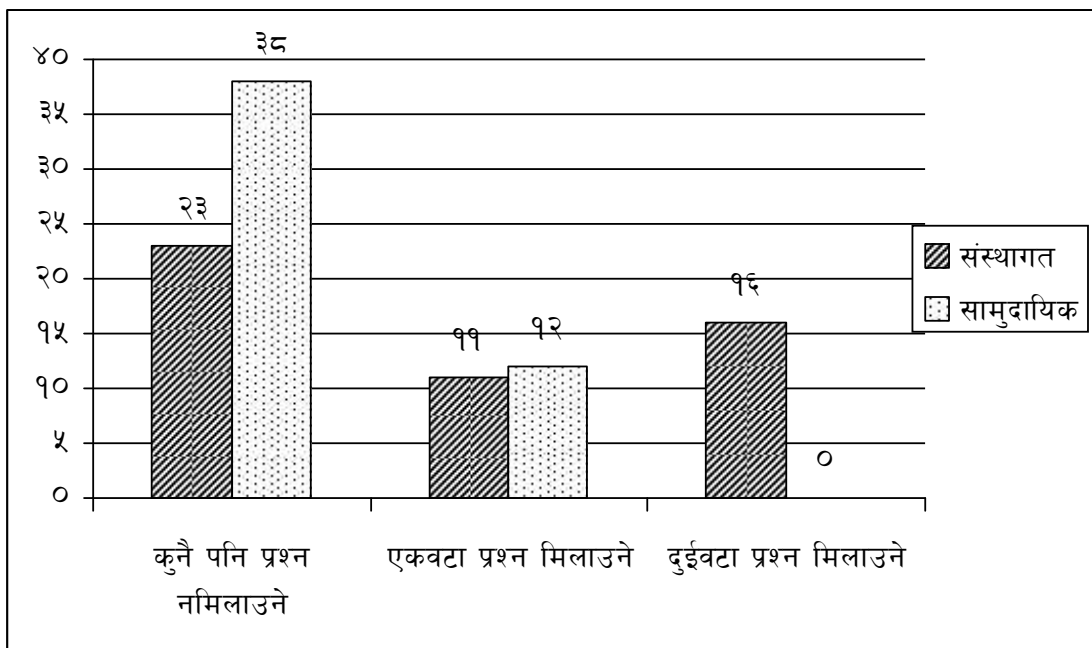
सामुदायिक विद्यालयमा कुनै पनि विद्यार्थीले २ वटा प्रश्न मिलाएका थिएनन् भने १ वटा प्रश्न मिलाउनेमा ६ छात्र र ६ छात्रा जम्मा १२ जना र कुनै पनि प्रश्न नमिलाउनेमा १९ छात्र र १९ छात्रा गरी जम्मा ३८ जना थिए ।

समग्रमा सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको भावसम्बन्धी क्षमता राम्रो देखियो । संस्थागत विद्यालयका छात्रभन्दा सामुदायिक विद्यालयका छात्र र संस्थागत विद्यालयका छात्राभन्दा सामुदायिक विद्यालयका छात्राको भावसम्बन्धी क्षमताको स्थिति कमजोर देखियो । साथै संस्थागत विद्यालयका छात्राको भन्दा छात्रको क्षमता राम्रो देखियो भने सामुदायिक विद्यालयका छात्र र छात्राको भावसम्बन्धी क्षमता बराबर देखियो ।

भावसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा देखाउन सकिन्छ :

स्तम्भ चित्र नं. ७

भावसम्बन्धी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको क्षमता

४.३ स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी समग्र स्थिति

स्वतन्त्र लेखनअन्तर्गत विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो विद्यालयको बारेमा निबन्ध लेख्न र दिइएको अनुच्छेद लेख्न लगाइएको थियो । जसअनुसार निम्नलिखित तालिकाहरू प्राप्त भए :

४.३.१ समग्र विद्यार्थीको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

तालिका नं. १५

समग्र विद्यार्थीको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

प्राप्ताङ्क	अनुच्छेद	निबन्ध
औसत	३.१२	२.९५

अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको जाँच गर्नका लागि १०/१० पूर्णाङ्कका छुट्टाछुट्टै २ वटा प्रश्नहरू सोधिएको थियो । जसमा १०० जना विद्यार्थीहरूको क्षमता जाँच गरी अनुच्छेदको औसत प्राप्ताङ्क ३.१२ र निबन्धको औसत प्राप्ताङ्क २.९५ रहेको पाइन्छ । यसको आधारमा हामी के भन्न सक्छौं भने निबन्धभन्दा अनुच्छेद लेखन क्षमता विद्यार्थीहरूको राम्रो देखियो ।

४.३.२ छात्र र छात्राको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

तालिका नं. १६

छात्र र छात्राको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

प्राप्ताङ्क	अनुच्छेद		निबन्ध	
	छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा
औसत प्राप्ताङ्क	२.९६	३.३	२.९	३.२

अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमता जाँचका लागि १० पूर्णाङ्कको २ वटा छुट्टाछुट्टै प्रश्न सोधिएको थियो । यसमा ५० जना छात्र र ५० जना छात्रा रहेका थिए । अनुच्छेद लेखन क्षमतामा छात्राको औसत प्राप्ताङ्क ३.३ र छात्रको औसत प्राप्ताङ्क २.९ र निबन्ध लेखनमा छात्रको औसत प्राप्ताङ्क २.९ र छात्राको औसत प्राप्ताङ्क ३.२ रहेको थियो । समग्रमा के भन्न सकिन्छ भने अनुच्छेद र निबन्ध दुवैमा छात्रभन्दा छात्राको स्थिति राम्रो पाइयो ।

४.३.३ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

तालिका नं. १७

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

प्राप्ताङ्क	संस्थागत		सामुदायिक	
	छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा
औसत प्राप्ताङ्क (अनुच्छेद)	३.३६	३.८	३.५६	२.८
औसत प्राप्ताङ्क (निबन्ध लेखन)	२.४	३.६८	२.६	२.७२

अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताका लागि १०/१० पूर्णाङ्कको २ वटा छुट्टाछुट्टै प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा संस्थागत विद्यालयका २५ छात्र र २५ छात्रा गरी जम्मा ५० जना र सामुदायिक विद्यालयका २५ छात्र र २५ छात्रा गरी जम्मा ५० जनासँग परीक्षा लिइएको थियो । जसमा संस्थागत विद्यालयको छात्रको अनुच्छेदको औसत प्राप्ताङ्क ३.३६ र छात्राको ३.८, निबन्धको छात्रको औसत प्राप्ताङ्क २.४ र छात्राको ३.६८ रहेको थियो । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयका अनुच्छेदका औसत प्राप्ताङ्क छात्रको २.६७ र छात्राको २.७२ रहेको थियो । माथिको तथ्याङ्कअनुसार के भन्न सकिन्छ भने सामुदायिक विद्यालयका छात्रभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन दुवैको क्षमता राम्रो देखियो । सामुदायिक विद्यालयको छात्राको भन्दा संस्थागत विद्यालयको छात्राको अनुच्छेद लेखन क्षमता राम्रो देखिनुका साथै अनुवादमा पनि संस्थागत विद्यालयका छात्राहरूको नै क्षमता राम्रो देखियो । संस्थागत विद्यालयका छात्रभन्दा छात्राको स्थिति अनुच्छेद र निबन्ध दुवैमा राम्रो देखियो । सामुदायिक विद्यालयका पत्रि छात्रको भन्दा छात्राको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन दुवै क्षमता राम्रो देखियो ।

४.३.४ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको समग्र स्थिति

तालिका नं. १८

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमताको समग्र स्थिति

प्राप्ताङ्क	संस्थागत	सामुदायिक
औसत प्राप्ताङ्क (अनुच्छेद)	३.५६	२.६८
औसत प्राप्ताङ्क (निबन्ध)	३.२४	२.६६

अनुच्छेद र निबन्ध क्षमता जाँचका लागि १०/१० पूर्णाङ्कका २ वटा छुट्टाछुट्टै प्रश्न सोधिएकोमा संस्थागत विद्यालयको भन्दा सामुदायिक विद्यालयको अनुच्छेद र निबन्ध लेखन क्षमतामा कमजोर स्थिति फेला पयो ।

तालिका नं. १९

वस्तुगत प्रश्नहरूको समग्र तालिका

	कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने	एकवटा प्रश्न मिलाउने	दुईवटा प्रश्न मिलाउने	तिनवटा प्रश्न मिलाउने	चारवटा प्रश्न मिलाउने	पाँचवटा प्रश्न मिलाउने	छवटा प्रश्न मिलाउने	सातवटा प्रश्न मिलाउने	आठवटा प्रश्न मिलाउने	नौवटा प्रश्न मिलाउने
वचन	१	-	६	१३	१०	४	२२	३५	१०	-
लिङ्ग	-	७	१२	१४	३७	३०	-	-	-	-
पुरुष	३	१२	४	१७	२१	१२	११	८	६	६
काल	६	३८	१५	१७	१२	५	-	-	-	-
आदर	१	४	४	१७	२७	४३	-	-	-	-
वाच्य	५३	२९	१५	६	-	-	-	-	-	-
भाव	६०	२५	१५	-	-	-	-	-	-	-
जम्मा	१७४	१५९	७१	८४	१०७	९४	३३	४३	१६	६

४.४ स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी त्रुटिहरू

दक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूलाई स्वतन्त्र लेखनअन्तर्गत 'मेरो विद्यालय' र हिन्दुहरूको महान चाड 'दशैं' गरी दुईवटा शीर्षकमा वाक्य लेख्न लगाइएको थियो । स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी प्रश्नपरीक्षणका क्रममा वाक्यगठनका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको विश्लेषण निम्नानुसार छ :

१. लिङ्ग पक्षसँग सम्बन्धित त्रुटि

- दशैंमा बुबाआमाले टिका लगायो ।
- हामी साथीहरू मिलेर पिङ खेलेको ।
- सरले राम्रो पढाउँछ ।

माथिको वाक्यमा बुबा पुलिङ्गी शब्द हो सो पुलिङ्गी शब्दअनुसारको क्रियापद नराखिएकोले त्रुटि भएको छ । त्यस्तै आमा स्त्रीलिङ्गी शब्द हो जहाँ काम गर्नुहुन्छ हुनुपर्नेमा गर्छ । क्रियापदको प्रयोगले त्रुटि भएको छ । त्यस्तै सरलले राम्रो पढाउनु हुन्छ हुनुपर्नेमा पढाउँछ भएकाले त्रुटि भएको छ ।

२. वचन पक्षसँग सम्बन्धित त्रुटि

- हाम्रो विद्यालयमा धेरै विद्यार्थीहरू पढ्छ ।
- हाम्रो घरमा धेरै जनाले टिका लगाउँछ ।
- हाम्रो विद्यालयमा धेरै जना सर मिसहरूले पढाउँछ ।

माथिको सबै वाक्यमा बहुवचन कर्तासँग एकवचन क्रियापदको प्रयोग गरिएकाले त्रुटि हुन गएको छ ।

३. पुरुष पक्षसँग सम्बन्धित त्रुटि

- म मामा घरमा टिका लगाउँछौं ।
- हामी विद्यालयमा राम्ररी पढ्छु ।

माथिको वाक्यमा कर्ताअनुसारको क्रियापदको प्रयोग नगरिएकाले त्रुटि भएको छ ।

४. कालपक्षसँग सम्बन्धित त्रुटि

- हाम्रो विद्यालय २०५६ सालमा बनेको छ ।
- मेरो दाइ अर्को दशैमा आउँछ ।

माथिको पहिलो वाक्यमा भूतकालमा भएको वाक्यको लागि वर्तमानकालीन क्रियापदको प्रयोग गरिएकोले र दोस्रो वाक्यमा भविष्यतकालले वाक्यको लागि वर्तमानकालीन क्रियापदको प्रयोग भएकाले त्रुटि भएको छ ।

५. आदर पक्षसँग सम्बन्धित त्रुटि

- मेरो बुबा आमाले मलाई टिका लगाउँछ ।
- हाम्रो विद्यालयमा सर मिसले राम्रो पढाउँछ ।
- हाम्रो विद्यालयमा धेरै सर मिसहरू छ ।
- मेरा दाइ विदेशबाट अर्को वर्ष दशैमा आउँछ ।
- मेरो आमाले घरको काम गर्छ ।

माथि वाक्यमा आमा, दाइ, सर, मिस जस्ता कर्तामा उच्च आदरवाची क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्नेमा अनादरवाची क्रियापदको प्रयोग गरिएकोले त्रुटि भएको छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा स्वतन्त्र लेखनअन्तर्गत व्याक्यगठनको विभिन्न पक्षहरूमध्ये सबैभन्दा बढी वचन, लिङ्ग र आदर पक्षमा भएको छ ।

४.५ वस्तुगत प्रश्नावली परीक्षणका क्रममा वाक्यगठनका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरू

वस्तुगत प्रश्नअन्तर्गत विद्यार्थीहरूलाई बहुवैकल्पिक प्रश्न, ठिक बेठिक, खाली ठाउँ, जोडा मिलाउने र सङ्केतका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्ने जस्ता प्रश्नहरू राखिएका थिए । जसमा के-कस्ता त्रुटि भएका छन् भन्ने विश्लेषण गरिएको छ ।

१. लिङ्गपक्षसँग सम्बन्धित त्रुटि

- मेरी बहिनी गीत गाउँछ ।
- केटा बजार जान्छे ।

माथिका वाक्यहरूमा सङ्केतअनुसार वाक्य परिवर्तन गर्न दिँदा मेरो भाइ गीत गाउँछलाई स्त्रीलिङ्गमा परिवर्तन गर्दा मेरी बहिनी गीत गाउँछ लेखियो जुन त्रुटिपूर्ण छ, किनकी बहिनी स्त्री जाति भएकाले गाउँछे भन्ने क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्थ्यो । केटी बजार जान्छे लाई पुलिङ्गमा परिवर्तन गर्दा केटा बजार जान्छ हुनुपर्नेमा स्त्रीलिङ्ग क्रियापदको प्रयोग भएकाले त्रुटि हुन गएको छ ।

२. भावपक्षसँग सम्बन्धित त्रुटि

- पार्वतीले पुस्तक पढ्छे ।

माथिको वाक्य आज्ञार्थ बनाउनु पर्नेमा सामान्य क्रियापदको प्रयोग भएकाले सङ्केतअनुसार वाक्य परिवर्तन नभई त्रुटि हुन गयो । त्यसैले तल दिइएका वाक्य कुन पुलिङ्गी हो ? भनी सोधिएको बहुवैकल्पिक प्रश्नमा 'अस्मिता हास्छे' भन्ने विकल्प छानिएकाले यो त्रुटिपूर्ण छ, जबकी विकल्पमा 'अनिल राम्रो नाच्छे' भन्ने वाक्य पनि राखिएको थियो ।

समग्रमा भन्नुपर्दा विभिन्न पक्षहरूमध्ये आदर पक्षमा सबैभन्दा बढी त्रुटि देखिएको छ । त्यसैगरी भावपक्षमा र लिङ्ग, वचन, काल, वाच्य तत्त्वमा त्रुटि देखिएको छ । यस्ता प्रकारका त्रुटि राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटि हुन् ।

अध्याय पाँच

वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका कारणहरू

५.१ विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका कारणहरू

दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा धेरै त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । जसका प्रमुख कारणहरू निम्न रहेका छन् :

- कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीले वाक्यगठनको लिङ्गान्तर्गत धेरै त्रुटिहरू गरेको पाइयो । यसको प्रमुख कारण राजवंशी भाषामा लिङ्गभेद पाइन्छ । उनीहरूले स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गको लागि एउटै क्रियाको प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।
- राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वचन पक्षमा पनि धेरै त्रुटि गरेको पाइयो । जसको प्रमुख कारण राजवंशी भाषामा आफ्नै किसिमको वचनगत व्यवस्था रहेको हुन्छ तथापी नेपाली भाषाको वचनको प्रयोगमा भिन्नता हुने हुनाले उनीहरूले वचनगत त्रुटिहरू गर्दछन् ।
- राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनको पुरुषान्तर्गत पनि प्रशस्त त्रुटिहरू गरेका छन्, जसको कारण मातृभाषाको प्रभाव तथा पुरुषसम्बन्धी सैद्धान्तिक धारणाको अभाव रहेको पाइन्छ ।
- कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी विद्यार्थीहरूले कालान्तर्गत पनि धेरै त्रुटिहरू गरेका छन् । राजवंशी भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै कालगत छुट्टै संरचना रहेको पाइन्छ । जसले दोस्रो रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूलाई भन अलमलमा पार्ने गर्दछ, यसकारण कालगत त्रुटिहरू हुने गर्दछन् ।
- राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका पक्षान्तर्गत अधिकांश विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । नेपाली भाषाको कालको पक्षगत व्यवस्था भएजस्तै राजवंशी भाषामा पनि पक्षगत व्यवस्था रहेको हुन्छ । भूतकालमा सामान्यतया सामान्य, पूर्ण, अपूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच पक्ष हुन्छन् भने राजवंशी भाषामा

अभ्यस्त भूत पाइँदैन । यसरी राजवंशी भाषीमा कालको पक्षगत व्यवस्था भए पनि नेपाली भाषा सिकाइमा यसले कुनै सघाउ नपुऱ्याई भन अलमलमा पार्ने गर्दछ । जसको कारण राजवंशी भाषी विद्यार्थीले पक्षअन्तर्गत त्रुटि गर्दछन् ।

- प्रस्तुत अध्ययनले देखाएअनुसार वाक्यगठनको भावअन्तर्गत अत्याधिक मात्रामा त्रुटि भएको पाइयो, जसको प्रमुख कारण कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूमा भावसम्बन्धी सैद्धान्तिक अवधारणाको विकास नै पाउन सकिन्छ ।
- वाच्यअन्तर्गत गरेका अधिकांश त्रुटिको प्रमुख कारणमा कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूमा वाच्यसम्बन्धी सैद्धान्तिक धारणा नरहेको र वाच्यसम्बन्धी अभ्यास नभएको पाउन सकिन्छ ।
- कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनको आदर पक्षअन्तर्गत पनि प्रशस्त त्रुटिहरू गरेका छन् । जसको प्रमुख कारण आदरसम्बन्धी स्पष्ट धारणा नहुनु, नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा विचार नपुऱ्याई बोल्नु, आदरसम्बन्धी अभ्यासको कमी साथै प्रयोगमूलक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप नहुनु आदि रहेका छन् ।

५.२ अन्य कारणहरू

- राजवंशी भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणगत व्यवस्था अलग्गै भएकाले नेपाली वाक्यगठनमा धेरै त्रुटिहरू हुने गर्दछ ।
- मातृभाषा राजवंशी भएकाले आफ्नो भाषाको प्रभाव नेपाली भाषामा पर्न जाँदा त्रुटिहरू हुने गर्दछन् ।
- अर्को कारण नेपाली भाषाको प्रयोगमा ध्यान नदिँदा अथवा सचेत नहुँदा त्रुटिहरू हुने गर्दछ ।
- वाक्य गठनका पक्षहरूको सैद्धान्तिक धारणा स्पष्ट नहुनाले अधिकांश त्रुटिहरू हुने गर्दछन् ।

- दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिकाउँदा प्रभावकारी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप नहुँदा पनि धेरै त्रुटिहरू हुने गर्दछन् ।
- नेपाली भाषाको प्रयोग क्षेत्र कम हुनु ।
- उपर्युक्त शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभाव हुनु ।
- त्यस्तै अन्य कारणहरूमा सामाजिक तथा पारिवारिक वातावरण, तालिमप्राप्त शिक्षकहरूको अभाव, नेपाली भाषाप्रतिको भेदभाव आदि हुन् ।

अध्याय छ

वाक्यगठनमा त्रुटि निराकरणका उपायहरू

६.१ त्रुटि निराकरणका उपायहरू

पहिलो भाषा समेत त्रुटि बिना सिक्न सकिँदैन भने दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूले भाषिक त्रुटि गर्नु स्वभाविकै मान्नुपर्ने हुन्छ । राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्तिमा देखिएका त्रुटिहरू मातृभाषाको व्यवधानबाट धेरैजसो प्रभावित भएका छन् ।

भाषा विचार विनिमयको माध्यम हो । भाषाका कथ्य र लेख्य रूप हुन्छन् । भाषाको लेख्य रूप कथ्य रूपभन्दा शुद्ध र स्तरीय हुनु पर्दछ । जस्तो बोलिन्छ, त्यस्तो लेखिँदैन र जस्ता लेखिन्छ, त्यस्तो बोलिँदैन । त्यसैले राजवंशी भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको वाक्यगठनसम्बन्धी शिक्षण गर्दा विभिन्न प्रकारका त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । यस्ता त्रुटिहरू निराकरण गरी शुद्ध र स्तरीय लेखाइ गराउन अपरिहार्य छ । अतः राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान र विश्लेषण गरी यस्ता त्रुटिहरू सुधार वा निराकरण गर्न निम्नानुसार सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

- भाषा शिक्षकले व्याकरणात्मक कोटिको राम्रो ज्ञान आर्जन गरी त्यसका आधारमा प्रभावकारी शिषण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- वाक्यगठनका तत्त्वहरूमा गर्ने त्रुटिहरूलाई निराकरण गर्नका लागि सैद्धान्तिक व्याकरणको धारणा व्याख्यान विधिद्वारा प्रस्तुत गर्नुको सट्टा प्रयोग मूलक अभ्यासमा जोड दिनुपर्छ ।
- तल्लो तहका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको निराकरणका लागि नेपाली भाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षमा निदानात्मक परीक्षणको व्यवस्था गरी शिक्षण गर्नुपर्दछ ।
- राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका वाक्यहरूमा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको प्रभावबाट उत्पन्न हुने देखिएकाले नेपाली भाषा शिक्षकले व्यतिरेकी

उपयोगीमूलक अभ्यासमा विद्यार्थीहरूलाई बढी संलग्न गराउनाले केही मात्रामा त्रुटि कम गराउन सकिन्छ ।

- विद्यालय तहका पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकबिच समन्वय गराएर व्याकरणात्मक कोटिहरूमध्ये वाक्यगठनका बिचमा एकरूपता ल्याउने गरेर शिक्षण गरेमा त्रुटि कम गर्न सकिन्छ ।
- विद्यार्थीहरूमा भएका त्रुटि निराकरणको लागि बढीभन्दा बढी गृहकार्य दिने, उनीहरूले स्वतन्त्र लेखनमा गरेका त्रुटिहरूका बारेमा जानकारी गराउने प्रवृत्तिलाई अपनाउनु पर्ने हुन्छ ।
- विद्यालय भित्र तथा बाहिर समेत सर्म्पर्क भाषाका रूपमा नेपाली भाषालाई अत्याधिक प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ । जसले गर्दा राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोगमा अल्मलिने स्थिति देखा पर्दैन ।
- स्वतन्त्र लेखनका क्रममा पुरा वाक्य लेखन नसकेको पाइएकाले अनुच्छेदसम्बन्धी अभ्यास बढी गराउनु पर्दछ ।
- पाठ्यपुस्तकमा राखिएका नमुना अभ्यासले मात्र विद्यार्थीहरूको पर्याप्त धारणा विकास गर्न नसकिने भएकाले अन्य व्याकरणका पुस्तकहरू प्रयोग गरी शिक्षण गर्नाले त्रुटि कम गराउन सकिन्छ ।
- कमजोर विद्यार्थीहरूलाई दृष्टिगत गरी छुट्टै कक्षा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- नेपाली भाषालाई धेरै शिक्षक, शिक्षिका एवम् विद्यार्थीहरूले उपेक्षित भावनाले हेर्ने गरेको पाइन्छ । जसरी लेखे पनि हुन्छ, जसरी बोले पनि हुन्छ, नेपाली विषय त जसले पढाए पनिहुन्छ जस्ता भावनालाई विकसित हुन दिनु हुँदैन । यस्ता भावनाले नेपाली भाषाको उन्नती र स्तरीयता कायम हुन सक्दैन ।
- विद्यार्थीहरूमा प्रतिस्पर्धाको स्थिति सिर्जना गरी शुद्ध लेखेलाई पुरस्कृत गर्ने र त्रुटि गर्नेलाई आवश्यक पृष्ठपोषण दिएमा त्रुटि कम गर्न सकिन्छ ।

यसरी माथि उल्लेखित सुझावहरूको अवलम्बन गरी शिक्षण गर्दा राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू कम गर्न सकिन्छ ।

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१ सारांश

भाषा मानव समुदायमा विचार र भावनाको साटासाट गर्ने मानवीय साधन हो । मौखिक र लिखित गरी कुनै पनि भाषाका २ माध्यम हुन्छन् । मौखिक भाषा विचार आदानप्रदान र विशेष अनौपचारिक रूपमा प्रयोग हुने गर्दछ भने लिखित भाषा विभिन्न ज्ञानविज्ञानका उपलब्धिलाई सुरक्षित गरेर राख्न प्रयोगमा आउने गर्दछ ।

विद्यार्थीहरूलाई स्तरीय भाषाको प्रयोग गर्नको लागि उपयुक्त वाक्यगठनको आवश्यकता पर्दछ । त्यसैले वाक्यगठनसम्बन्धी सिप सिकेर भाषिक परिष्कार र सम्बृद्धि प्राप्त गर्न मद्दत पुर्याउनको लागि वाक्यगठन शिक्षण अत्यावश्यक देखिन्छ । वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरू जस्तै : लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, आदिमा हुने त्रुटिहरूको निराकरण गरी भाषाको शुद्ध रूप प्रयोगमा सहयोग पुर्याउन वाक्यगठन शिक्षणको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । त्रुटिविश्लेषणमा आधारित प्रस्तुत शोध अध्ययन कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्नमा केन्द्रित रहेको छ ।

वाक्यगठनका विविध पक्षलाई ठिक-ठिक पदमा राखी शुद्ध वाक्य बनाउने नै वाक्यगठन हो । ठिक वाक्यगठन भएको खण्डमा त्यसले भाषाको औचित्य मात्र हैन मिठासमा पनि महत्त्वपूर्ण स्थान ओगट्दछ । नेपाली विविधताको देश हो । यहाँ भाषाका हिसावले पनि नेपाली पहिलोभाषी र नेपाली दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले विद्यालयमा अध्ययन गर्ने गरेको पाइन्छ । यी भिन्दाभिन्दै भाषिक पृष्ठभूमि भएका विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन क्षमतामा स्वभाविकता अन्तर देख्न सकिन्छ । यहाँ भाषा जिल्लाका अध्ययन कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनलाई समस्याको विषयवस्तु बनाई अध्ययन गरिएको छ । भाषा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू के कस्ता छन् ? विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका कारण के के हुन सक्छन् ?

उक्त त्रुटिहरूमा निराकरणका उपायहरू के के हुन सक्छ ? भन्न जस्ता समस्यामा प्रस्तुत अध्ययन केन्द्रित छ ।

प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यमा भापा जिल्लाका राजवंशी भाषी कक्षा आठका विद्यार्थीले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिका क्षेत्रहरू पत्ता लगाउनु, भापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूबाट वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको कारण पहिल्याउनु र भापा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूबाट वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको निराकरण गर्नु रहेका छन् ।

विभिन्न पृष्ठभूमिबाट आएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रक्रिया कसरी चल्दछ, सो कुरा जान्न वाक्यगठनको मेल हुन आवश्यक पर्दछ । नेपाली पहिलोभाषी र नेपाली दोस्रोभाषी विद्यार्थीहरूको सिकाइका क्रममा फरक-फरक प्रकारका समस्याहरू निम्तिने गर्दछन् । त्यस्ता समस्यालाई पहिचान गरी नेपाली भाषालाई स्तरीयता प्रदान गर्नका निम्ति उपयुक्त वाक्यगठन प्रक्रियामा जोड दिनु आवश्यक छ । यस अध्ययनमा कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त वाक्यहरूको लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, वाच्य र भावसम्बन्धी व्याकरणिक कोटिका आधारमा वाक्यगठन गर्ने क्षमता पहिल्याएको छ । भाषाको शुद्ध प्रयोगविना कोटिका आधारमा वाक्यगठन गर्ने क्षमता पहिल्याइएको छ । भाषाको शुद्ध प्रयोगविना विद्यार्थीहरूको आफ्नो समग्र व्यक्तित्व विकास तथा पेसागत जीवनमा सफलता प्राप्त गर्न कठिनाई पर्न भएकाले राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा देखिने त्रुटिहरूको क्षेत्र पत्ता लगाई लक्षित भाषामा सक्षम सुयोग्य बनाउन त्रुटि विश्लेषण भाषाशिक्षणमा सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ । राजवंशी भाषाको क्षेत्रमा वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन क्षेत्रमा गरिने आगामी अध्ययनलाई आधार प्रदान गर्नुका साथै भाषासम्बन्धी जिज्ञासु अध्येयता, सम्बन्धित भाषाको बाहुल्य भएको क्षेत्रमा नेपाली शिक्षण गर्न शिक्षकलाई सहयोगी हुन सक्ने हुनाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण छ ।

यस अध्ययनको सीमाङ्कनमा भापा जिल्लाका १० वटा विद्यालयलाई लिइएको छ । जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या १०० जना रहेका छन्, जहाँ ५ वटा सामुदायिक र ५ पटा संस्थागत विद्यालयका राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरू रहेका छन् । ती विद्यार्थीहरूलाई लिङ्ग,

वचन, पुरुष, काल, आदर, भाव र वाच्य गरी वाक्यगठनका सातवटा तत्त्वहरूमा आधारित रही अध्ययन गरिएको छ ।

पूर्वकार्यको समीक्षाले शोधार्थीलाई समस्याको विशिष्टीकरण गर्न, समस्याको चुरो पत्ता लगाउन, समस्याको औचित्य स्थापित गर्न, शोधको आवश्यकता बोध गराउन र वर्तमान कार्यलाई अगाडि बढाउन सहयोग गर्ने हुनाले वाक्यगठनसम्बन्धी यसअघि सम्पन्न भएका अध्ययनहरूको समीक्षा गरिएको छ । पूर्वकार्यको समीक्षाबाट पूर्वकार्य गर्ने व्यक्तिले आफूले चयन गरेको शोधशीर्षकसँग सम्बन्धित विषयमा कुन प्रयोगले कुन पद्धति वा विधि अपनाएर के कति काम गरेको छ, उक्त कार्य आफ्नो शोधकार्यको प्रयोजन र प्रकृतिसँग के-कति मिल्दछ, त्यस विषयमा गर्न बाँकी कामहरू के-कति छन्, त्यस क्षेत्रमा अब कुन-कुन प्रश्न र समस्याहरू विद्यमान छन्, भन्ने कुराको जानकारी प्राप्त हुन्छ । यसले अध्ययनको औचित्य पनि पुष्टि गर्दछ ।

वाक्यगठन भनेको कर्ता, कर्म र क्रियाको सही सङ्गति मिल्नु हो । विचार, सम्प्रेषण, भाव, ग्रहण र बोधका लागि भाषामा निहित वाक्यगठन महत्त्वपूर्ण माध्यम बन्न सक्छ । जब उद्देश्य र विधेय मिल्दछ, तब वाक्य बन्दछ । वाक्यले अर्थ अभिव्यक्त गर्ने कार्य गर्दछ । वाक्यलाई लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र विभक्ति जस्ता व्याकरणात्मक कोटिबाट प्रभावित भई रूपायित गराउन सकिन्छ । यी विविध पक्षसँग सम्बन्धित रही अध्ययन गरी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटि तथा क्षमता पहिल्याइएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन सम्पन्न गर्नका लागि विभिन्न विधिहरू अपनाइएको छ । यस अध्ययनका लागि पुस्तकालयीय, क्षेत्रीय अध्ययन र नमुना सर्वेक्षण जस्ता विधिहरू अपनाइएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा आवश्यक पर्ने सामग्री निर्माण गरिएको छ । सोही सामग्रीबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरिएको छ ।

कर्ता, कर्म र क्रियाको सही मेललाई नै वाक्यगठन भन्न सकिन्छ । यस अध्ययनमा कक्षा आठमा अध्ययनरत विशेष गरी राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन क्षमताको अध्ययन गरिएको छ । ५ वटा सामुदायि र ५ वटा संस्थागत विद्यालयका १०० जना विद्यार्थीहरूमा गरिएको परीक्षणका आधारमा उनीहरूको क्षमता

पहिचान गरिएको छ । १०० जना विद्यार्थीहरूमध्ये ५० जना छात्र छन् भने ५० जना छात्रा रहेका छन् । त्यसैगरी ५० जना विद्यार्थी सामुदायिक विद्यालयका छन् भने ५० जना विद्यार्थी संस्थागत विद्यालयका छन् । यिनै १०० जना विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरू जस्तै; लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, वाच्य र भावका आधारमा विद्यार्थीहरूले कुन पक्षमा कति त्रुटि गरेर यी पक्षसँग विद्यार्थीको क्षमताको स्थिति के रह्यो भनी तालिकीकरण गरी देखाइएको छ । दिइएका प्रश्नावलीका आधारमा उनीहरूको क्षमता पहिचान गरिएको छ । प्रश्नावलीका प्रकारहरूमा बहुवैकल्पिक, जोडा मिलाउने, खाली ठाउँ भर्ने, ठिक बेठिक र सङ्केतका आधारमा वाक्य परिवर्तन साथै स्वतन्त्र लेखनअन्तर्गत १ वटा निबन्धात्मक प्रश्न र १ वटा अनुच्छेद लेखन रहेका छन् । वस्तुगत परीक्षाका लागि छुट्टाछुट्टै पक्षका लागि छुट्टाछुट्टै अङ्कभार तोकी प्रश्नहरू निमाण गरिएको थियो र प्राप्ताङ्कका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ भने स्वतन्त्र लेखनअन्तर्गतका प्रश्नावलीको परीक्षण गरी प्राप्ताङ्कको आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

७.२ निष्कर्ष

त्रुटिविना कुनै पनि भाषा सिकाइ हुँदैन भन्ने कुरा विभिन्न तथ्यहरूबाट प्रमाणित भइसकेको छ । पहिलो, दोस्रो वा विदेशी जुनसुकै भाषाको सिकाइका क्रममा पनि त्रुटिहरू पाइने गर्दछन् र यो स्वभाविक पनि हो । पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा देखा परेका त्रुटिको प्रकृति पनि भिन्न भिन्न हुने गर्दछ । पहिलो भाषा सिकाइका क्रममा हुने गरेका त्रुटिहरू प्रायः लक्ष्य भाषा तथा कथ्यभाषाबाट बढी प्रभावित हुन्छन् भने दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा देखा परेका त्रुटिहरू मातृभाषा वा स्रोतभाषा कै व्यवधानबाट उत्पन्न भएका हुन्छन् ।

दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शुद्ध प्रयोग गर्नमा धेरै त्रुटिहरू गर्ने भएकाले पनि उनीहरूको सिकाइमा विशेष सचेतता अपनाउनु पर्ने खाँचो देखिन्छ । पारिवारिक वातावरण, छरछिमेकी, साथीभाइ वा समुदायको प्रभाव परेका ठाउँमा राजवंशी भाषीको बाहुल्य भएको ठाउँमा मातृभाषाको प्रभावले गर्दा नेपाली भाषाको स्थिति न्यून भएकाले त्यस्तो ठाउँमा विद्यार्थी

लगायत शिक्षक वर्गद्वारा नेपाली भाषाको प्रयोग तथा लेखाइमा ध्यान दिनु अपरिहार्य छ । अतः कक्षा आठमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीले नेपाली वाक्यगठनमा गरेका अधिक त्रुटिहरूको निष्कर्षलाई निम्नानुसार बुँदाबद्ध गरिएको छ ।

- वाक्यगठनको महत्त्वपूर्ण पक्ष वचनसम्बन्धी दिइएका प्रश्नहरूका आधारमा छात्रको तुलनामा छात्राले बढी त्रुटि गरेका छन् । संस्थागत विद्यार्थीको त्रुटि बढी देखियो । वचनसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि जम्मा ८ वटा वस्तुगत प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा कुनै पनि प्रश्न नमिलाउने विद्यार्थी नै थिएनन् ।
- वाक्यगठनको अर्को पक्ष लिङ्गसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । छात्रभन्दा छात्राको लिङ्गसम्बन्धी क्षमता राम्रो देखियो भने सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीले संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीभन्दा बढी त्रुटि गरेको स्थिति रह्यो ।
- पुरुषसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि जम्मा ९ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । जसमा छात्रभन्दा छात्राको राम्रो क्षमता देखियो भने सामुदायिकभन्दा संस्थागत विद्यालयको पुरुषपक्षसम्बन्धी क्षमता प्रबल रह्यो ।
- कालसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि जम्मा ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । छात्र र छात्रा दुवैको कालसम्बन्धी क्षमता उस्तै र राम्रै देखियो भने संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको स्थिति पनि उस्तै देखा पर्‍यो ।
- आदरसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि ५ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । छात्रभन्दा छात्राको क्षमता राम्रो देखियो भने सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्र छात्राको स्थिति राम्रो देखियो ।
- वाच्यसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि जम्मा ३ वटा प्रश्न सोधिएको थियो । छात्र र छात्राको अभिव्यक्ति क्षमता बराबर देखिनुका साथै सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको वाच्यसम्बन्धी क्षमता राम्रो देखियो ।
- भावसम्बन्धी क्षमता जाँचका लागि जम्मा २ वटा प्रश्न सोधिएकामा छात्र र छात्राको अभिव्यक्ति क्षमता बराबर देखियो । संस्थागत विद्यालयभन्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीले बढी त्रुटि गरेको पाइयो ।

वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न प्रकारका प्रश्नहरूका आधारमा विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी क्षमता कमजोर देखियो । समग्र रूपमा र तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा उत्तरपुस्तिका परीक्षणका क्रममा राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूको क्षमता एकदमै कमजोर रहेको पाइयो । यसबाट के निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ भने मातृभाषाको प्रभावले गर्दा ती त्रुटिहरू हुन गएका हुन् ।

संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अवस्था ज्यादै नै कमजोर देखियो । उक्त कुरालाई मध्यनजर राख्दै सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई वाक्यगठनसम्बन्धी प्रशस्त अभ्यास सचेतताका साथ गराउनु पर्ने देखिन्छ । वाक्यगठनका आधारभूत पक्षहरू लिङ्ग, वचन, आदर, पुरुषलाई अभ्यास र उदाहरणका साथ शिक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसको प्रभावकारिताका कारण एकवचन कर्तासँग एकवचन क्रियाको प्रयोग, प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा सोहीअनुसारको क्रियापद, आदरअनुसारको क्रियापद, कर्तृवाच्य र कर्मवाच्य तथा भाववाच्यमा सोहीअनुसारको क्रियापद प्रयोग गर्ने बानीको विकास हुनेछ ।

शिक्षण गर्दा शिक्षकभन्दा सिकारूहरूलाई सक्रिय तुल्याई अध्यापन गर्दा उत्तम मानिन्छ । राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको औचित्य र उपयोगितालाई अंगिकार गर्दै पहिलो भाषा सरह नेपाली भाषा पनि सिक्नु पर्ने देखिन्छ । भाषा सिक्दा कठिनाई आएर तापनि कठिनाईलाई पार गर्दै भाषा सिक्नुपर्ने देखिन्छ । भाषा शिक्षणका अन्य विधा सँगसँगै व्याकरणलाई त्यसमा पनि विशेष गरेर वाक्यगठनलाई महत्त्व दिनुपर्ने देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूमा नेपाली भाषाको ज्ञान अझ बढी हुनुपर्नेमा उनीहरूको नै त्रुटि बढी देखिएको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

७.३ उपयोगिता

प्रस्तुत शोध अध्ययनका उपयोगितालाई नीतिगत तह र प्रयोगगत तहमा बाँडेर प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.३.१ नीतिगत तह

- यस अध्ययनले प्राथमिक तहमा भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्ने निर्मातालाई उक्त पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिने वाक्यगठनको छनोट र स्तरणमा सहयोग मिल्नेछ ।
- पाठ्यपुस्तक तथा अन्य सन्दर्भ सामग्री निर्माणकर्तालाई तिनमा वाक्यगठन प्रयोगसम्बन्धी अभ्यासहरू समावेश गराउनुपर्ने तर्फ सचेत गराउनेछ ।
- यस अध्ययनले वाक्यगठन शिक्षणका निम्ति चाहिने आवश्यक शैक्षिक सामग्री निर्माणमा पनि उपयोगी हुनेछ ।
- यस अध्ययनले कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा के कस्ता त्रुटि गर्छन् भनी जिज्ञासा राख्ने जोसुकैलाई जिज्ञासा पुरा गर्न उपयोगी हुनेछ ।
- मूल्याङ्कन कर्तालाई मूल्याङ्कनका निम्ति तयार पारिने प्रश्नपत्र वाक्यगठन प्रयोगसँग सम्बन्धित गरी तयार गर्न यस अध्ययन उपयोगी हुनेछ ।

७.३.२ प्रयोगगत तह

- वाक्यगठनसम्बन्धी समस्या पहिचान गर्न र तिनको निराकरण गर्न
- शिक्षकलाई पेसागत रूपमा समक्ष बनाउन
- शिक्षक विद्यार्थीलाई पृष्ठभूषण दिन
- संथागत विद्यालयका तुलनामा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन प्रयोग क्षमता सुदृढ नदेखिएकोले सो विद्यालयका शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई सजगताका साथ अध्ययन अध्यापन गर्न गराउन प्रस्तुत अध्ययन उपयोगी हुनेछ
- विद्यार्थीहरूलाई वाक्यगठनसम्बन्धी आधारभूत सिप ग्रहण गर्न
- विद्यार्थीको स्तर, क्षमता, आवश्यकताअनुसार विषयवस्तु, शिक्षण सामग्री र शिक्षण विधि छनोट गर्न प्रस्तुत अध्ययन उपयोगी देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी, नारायणप्रसाद (२०६५), भाषाविज्ञान, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२), समसामयिक नेपाली व्याकरण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अर्याल, रम्काङ्गत (२०७०), स्याङ्जा जिल्लाका कक्षा नौमा अध्ययनरत गुरुङ भाषी विद्यार्थीले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- ओझा, रामनाथ (२०७२), ऐतिहासिक भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन ।
- कार्की, गंगाकुमारी (२०७१), कक्षा पाँचमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- खनाल, लता (२०६९), कपिलवस्तु जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत थारुभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्य सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- गौतम, देवीप्रसाद र ओझा, रामनाथ (२०६७), सामान्य भाषा विज्ञान, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन प्रा.लि. ।
- गौतम, वासुदेव (२०५६), कक्षा पाँच परा गरेका राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि.कीर्तिपुर ।
- जोशी, शिवराज (२०७२), बझाङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद र खतिवडा, तिर्थराज (२०६९), नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन प्रा.लि. ।

ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०७१), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन प्रा.लि. ।

दाहाल, भवानीप्रसाद (२०६२), भ्र्पा जिल्लाका कक्षा नौमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि.कीर्तिपुर ।

नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (२०४०), नेपाली बृहत् शब्दको (सा.सं.), काठमाडौं : प्रज्ञा छापाखाना ।

पौडेल, गणेश (२०६४), बारा जिल्लाका कक्षा दसमा पढ्ने थारुभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिको विश्लेषणात्मक अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

पौडेल, बिन्दु (२०५८), कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थी थारु भाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि.कीर्तिपुर ।

पौडेल, माधवप्रसाद (२०६९), प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयामहरू, काठमाडौं : हेरिटेज पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. ।

बन्धु, चुडामणि (२०६५), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।
।भट्टराई, भरतकुमार र दाहाल, घनश्याम (२०६४), प्रायोगिक भाषा विज्ञान, काठमाडौं : हजुरको प्रकाशन ।

भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६८), प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०७१), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन प्रा.लि. ।

भण्डारी, पुष्पादेवी (२०६९), भ्र्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि.कीर्तिपुर ।

यादव, सरोजकुमार (२०७२), कक्षा छका मैथली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

साह, टीकाकुमारी (२०७२), मैथली भाषी चमार (राम) विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

सुवेदी, धनन्जय (२०५९), पर्वत जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत गुरुङभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको एक अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

शर्मा, मोहनराज र लुईटेल, खगेन्द्रप्रसाद (२०५५), शोधविधि, काठमाडौं : प्रज्ञा छापाखाना ।

परिशिष्ट क

अध्ययन क्षेत्रको नमुना छनोटमा समावेश गरिएका विद्यालयहरूको नामावली

१. श्री शुक्रराज नि.मा.वि., गरामनी-३, भापा
२. श्री पशुपति उ.मा.वि., राजगढ-६, भापा
३. श्री मेहन्द-रत्न उ.मा.वि., विर्तामोड-९, भापा
४. श्री भगवती नि.मा.वि., राजगढ-३, भापा
५. श्री सरस्वती उ.मा.वि., विर्तामोड-५, भापा
६. ज्योति सेकेन्डरी इङ्लिस स्कुल, जलभाल-७, भापा
७. ग्लोरी इङ्लिस बोर्डिङ्ग स्कुल, अनार्मनी-२, भापा
८. नेशनल म्यारिगोल्ड इङ्लिस स्कुल, चन्द्रगढी-७, भापा
९. प्राज्ञान एकेडेमी प्रा.लि., चन्द्रगढी-५, भापा
१०. विभुती विद्या मन्दिर हाईएर सेकेन्डरी इङ्लिस स्कुल, चन्द्रगढी-६, भापा

परिशिष्ट ख

अध्ययनमा सहभागी विद्यार्थीहरूको नामावली र प्राप्ताङ्क

क्र.सं.	विद्यार्थीको नाम थर	प्राप्ताङ्क	क्र.सं.	विद्यार्थीको नाम थर	प्राप्ताङ्क
१.	हंसलाल राजवंशी	४८	२.	शान्ति राजवंशी	७४
३.	विवेक राजवंशी	४६	४.	ओम प्रकाश राजवंशी	८८
५.	रञ्जित राजवंशी	६८	६.	रीता राजवंशी	८२
७.	सुरेश राजवंशी	७०	८.	लक्ष्मी राजवंशी	६६
९.	चन्द्रिका राजवंशी	८४	१०.	विपना राजवंशी	७२
११.	सुस्मिता राजवंशी	८१	१२.	निर्मला राजवंशी	८३
१३.	तुलसी राजवंशी	५०	१४.	जुना राजवंशी	८८
१५.	सुमन राजवंशी	८७	१६.	शुभद्रा राजवंशी	७८
१७.	दिपेन्द्र राजवंशी	८६	१८.	सिमा राजवंशी	४१
१९.	खिखती राजवंशी	७६	२०.	सगुन राजवंशी	४६
२१.	प्रविन राजवंशी	८३	२२.	निरञ्जन राजवंशी	८४
२३.	स्वस्तीका राजवंशी	८२	२४.	जिवन राजवंशी	६६
२५.	प्रितम राजवंशी	५०	२६.	बालकृष्ण राजवंशी	७२
२७.	रिनेश राजवंशी	७०	२८.	विजय राजवंशी	८४
२९.	रिचा राजवंशी	७८	३०.	सनतम राजवंशी	७०
३१.	मनिक्षा राजवंशी	८२	३२.	गोमा राजवंशी	६८
३३.	तज्जा राजवंशी	७८	३४.	कौशिला राजवंशी	४६
३५.	नितेश राजवंशी	८८	३६.	शारदा राजवंशी	४८
३७.	जिया राजवंशी	९२	३८.	अस्मिता राजवंशी	७८
३९.	सविन राजवंशी	९२	४०.	अनिता राजवंशी	८२
४१.	निश्चल राजवंशी	८३	४२.	विनोद राजवंशी	७८
४३.	दिपिका राजवंशी	९२	४४.	सुवास राजवंशी	७०
४५.	यसोदा राजवंशी	३८	४६.	दिपक राजवंशी	५०
४७.	मनिका राजवंशी	४१	४८.	अनिस राजवंशी	८३

४९.	धिरज कुमार राजवंशी	६०	५०.	रामबहादुर राजवंशी	७६
५१.	सरस्वती राजवंशी	४६	५२.	अनिशा राजवंशी	७८
५३.	कमला राजवंशी	४६	५४.	कविता राजवंशी	६८
५५.	छायाँ राजवंशी	८२	५६.	सावित्रा राजवंशी	५४
५७.	पुष्पकल राजवंशी	८२	५८.	मनिसा राजवंशी	६४
५९.	रिया राजवंशी	९२	६०.	नमुना राजवंशी	६०
६१.	सागर राजवंशी	८८	६२.	रमेश राजवंशी	६८
६३.	नितेश राजवंशी	५४	६४.	विष्णु राजवंशी	४९
६५.	एकराज राजवंशी	७२	६६.	शिशिर राजवंशी	९०
६७.	प्रह्लाद राजवंशी	६६	६८.	जीवन राजवंशी	९१
६९.	ममता राजवंशी	६४	७०.	अविन राजवंशी	८७
७१.	दिन्जली राजवंशी	६८	७२.	बिन्दु राजवंशी	८६
७३.	पुजा राजवंशी	६०	७४.	अम्बिका राजवंशी	५७
७५.	प्रतिमा राजवंशी	५४	७६.	लक्ष्मी राजवंशी	५५
७७.	मुकेश राजवंशी	६८	७८.	कमला राजवंशी	६४
७९.	राजेन्द्र राजवंशी	८६	८०.	कृतिका राजवंशी	६७
८१.	मनिषा राजवंशी	७८	८२.	बाबुराम राजवंशी	६९
८३.	स्वेता राजवंशी	७६	८४.	सन्दिप राजवंशी	५६
८५.	प्रेम राजवंशी	९०	८६.	विजय राजवंशी	८०
८७.	बिनिता राजवंशी	९२	८८.	मनिराम राजवंशी	६९
८९.	लक्षमन राजवंशी	८०	९०.	विष्णु राजवंशी	४८
९१.	हरि राजवंशी	५८	९२.	सृजना राजवंशी	७५
९३.	चम्पा राजवंशी	७८	९४.	लक्ष्मी राजवंशी	६८
९५.	सविना राजवंशी	६४	९६.	डिला राजवंशी	५८
९७.	सर्मिला राजवंशी	५४	९८.	मनिसा राजवंशी	८०
९९.	कल्पना राजवंशी	६०	१००.	सकुन्तला राजवंशी	५४

परिशिष्ट ग

१. लिङ्ग

- (क) पुलिङ्ग : राम स्कूल जान्छ ।
राजवंशी भाषा : राम स्कूल जाबे ।
(ख) स्त्रीलिङ्ग : सिता स्कूल जान्छे ।
राजवंशी भाषा : सिता स्कूल जाबे ।

२. वचन

- (क) एकवचन : ऊ भात खान्छ ।
तुइ भात खा ।
(ख) बहुवचन : उनीहरू भात खान्छन् ।
अमा भात खाबे ।

३. पुरुष

- (क) प्रथम पुरुष : म गीत गाउँछु ।
मुइ गान गिताम् ।
(ख) द्वितीय पुरुष : तिमी गीत गाउँछौं ।
तुई गान गिताबो ।
(ग) तृतीय पुरुष : उनीहरू गीता गाउँछन् ।
तमा गान गिताबान् ।

४. काल

- (क) वर्तमान काल : म भात खान्छु ।
मुइ भात खाम ।
(ख) भूत काल : मैले भात खाएँ ।
मुइ भात खाइगेनु ।
(ग) भविष्यत्काल : म भात खानेछु ।
मुइ भात खाबेछु ।

५. आदर

(क) आदरहित : तँ भात खा ।

ओइ भात खावे ।

(ख) सामान्य आदर : तिमि भात खाऊ ।

तमा भात खा ।

(ग) उच्च आदर : तपाईं भात खानु ।

तमा भात खावे ।

(घ) उच्चतम आदर : हजुर खाना खाइविसिन्छ ।

तमा खाना खावे ।